Manuscrisul liceului grăniceresc „G. Coşbuc“

din Năsăud şi săsismele celor mai vechi manuscrise româneşti [1].

Un elev din ţinutul Lăpuşului a dăruit liceului grăniceresc „G. Coşbuc“ din Năsăud, în primăvara, anului 1922, un vechiu şi interesant manuscris. Prietenul şi fostul mieu coleg la acest liceu, Dl profesor Ştefan Scridon, mi-a atras atenţia asupra lui. L-am primit de la el pentru a-l studià tocmai în ziua în care studenţii universitari din Cluj au bătut placa comemorativă pe casa din Hordou în care s'a născut poetul Coşbuc.

Cercetându-l amănunţit, m'am convins că manuscrisul e mult mai important decât se pare la cea dintâiu vedere. Deşi doriam foarte mult, n'am putut să termin studiul lui din toate punctele de vedere ca să-l pot tipări în acest volum al Dacoromaniei, cum anunţasem în primăvară. În cursul lucrării m'am izbit de numeroase greutăţi, mai ales în partea privitoare la limbă, pe care abia am ajuns să o schiţez.

Totuşi, şi până ce voiu puteà terminà definitiv întreagă lucrarea, îmi iau voie să relev în acest loc câteva din rezultatele cele mai importante la care am ajuns.

Judecând din filigrana hârtiei, manuscrisul, care astăzi cuprinde 109 foi de format 8°, a putut să se scrie între anii 1640—1650. El însă este o copie de pe altul scris pe la 1600. E greu de spus acum dacă acest din urmă a fost manuscrisul original ori erà şi el numai o copie.

[1] Material pentru comunicarea făcută în 23 Aprilie 1923.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

Manuscrisul cuprinde câteva cazanii (la praznicul Sf. Nicolae, Naşterea Domnului Nostru Isus Hristos, Bobotează, Blagoveştenii, Îngroparea trupului Domnului Nostru Isus Hristos), apoi „Cuvântu de toatè darurele sv[i]ntei besereci carele ce sâmtu", „Scazanie la moartea omului creştin", o parte din cele 10 porunci, fragment din povestea unei călugăriţe care pentru curăţie îşi scoase ochii, „Învăţătură la 12 Vineri", fragment din „12 vise a lui Şaicŭ înpărat", „Tatăl nostru" ungureşte cu slove, fragment din psalmul 33 al lui David, „Stihirea Sfântului Ioan cel Nou din Suceava", un fragment din doxologia cea mare şi încă vreo două fragmente mai puţin importante.

Cea mai mare parte din texte fiind cazanii, însemnătatea lor e redusă mult prin faptul că între 1564 şi 1650 găsim o întreagă serie de cazanii româneşti tipărite. Totuşi ele nu sânt copiate de pe acestea şi unele merită atenţiune pentru faptul că, povestind vieţi şi minuni de-ale sfinţilor într'un stil popular, iau înfăţişarea de cărţi populare. Aşa sânt de pildă, acelea menite să se ţină la Sf. Nicolae şi la Sângeorz. În această categorie intră şi fragmentul din povestea despre o călugăriţă care pentru curăţie îşi scoase ochii, fie el scos din „Otecinic" sau „Pateric", ori din „Mântuirea Păcătoşilor". Cărţi populare sânt în sfârşit „Învăţătura la 12 Vineri" şi „12 vise a lui Şaicŭ înpărat". Ele sânt încă o dovadă că pe la sfârşitul secolului XVI şi începutul celui următor s'a pornit o bogată literatură de cărţi populare traduse româneşte. Totuşi cele mai importante dintre texte sânt fragmentele din psalmul 33 al lui David, „Stihirea Sfântului Ioan cel Nou din Suceava" şi fragmentul din doxologia cea mare. Ele par a alcătui un întreg, păstrându-ne împreună cu un alt fragment din doxologia cea mare, care se găseşte pe pp. 218—221 ale Codicelui Sturdzan, rămăşiţele *celui mai vechiu text liturgic în limba română.*

Fragmentul din psalmul 33, care puteà face parte dintr'un text liturgic, este o copie schimbată foarte puţin, numai cât cereà o mai uşoară înţelegere şi nevoia de a alcătui un text uniform în terminologie, a celui mai vechiu text de psaltire românească. Comparaţia cu Psaltirea lui Coresi şi cu Psaltirea Scheiană ne-o dovedeşte cu prisosinţă. Redacţia noastră totuşi e mai aproape de cea a lui Coresi decât de a Psaltirii Scheiane care e rotacizantă, deci foarte probabil s'a alcătuit avându-se în

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

vedere textul celei dintâiu. Firește, acest lucru a putut să se întâmple numai înainte de a se începe tipărirea seriei de cărți Rákóczyene, după care ar fi trebuit să se aibă în vedere textul psalmilor traduși și tipăriți în aceasta. Despre psaltirile tipărite după 1651 nu poate fi vorba în nici un caz.

Intervalul dintre 1570 și 1651 se reduce și mai mult prin fragmentul de doxologie păstrat în Codicele Sturdzan care, deși în parte e scris cu rotacism, trebue să fie continuarea textului de doxologie păstrat în manuscrisul nostru, căci are și el pe acel caracteristic „sfinției sale" (p. 218) în locul „Domnului" sau „lui Dumnezeu" al psalmului 33 și al părții de doxologie păstrate în manuscrisul de care ne ocupăm. Iar relativ la acest fragment Hasdeu, *o. c.*, p. 213—214 ne spune că: „la 1619 fragmentul aparținuse deja lui popa Grigorie" și că „Este dară cu putință... să se fie scris chiar cu mult înainte de 1600".

Limba arată de asemenea o proveniență apropiată de secolul XVI, nu numai în privința formelor și a lexicului, care sânt tot așa de vechi ca și ale lui Coresi, ci mai ales în aceea a lipsei aproape consecvente a lui *pre* de la acuzativ, semn că în original acesta lipsea pretutindeni [1].

Cu toate că-i lipsește rotacismul, manuscrisul pare a fi de proveniență nordică. Aceasta o dovedește nu numai faptul că s'a găsit în ținutul Lăpușului, ci și nota de pe marginea f. 89 r⁰ jos: „Ianoș de la Rohia", și aceea de pe f. 107 v⁰ jos: „Acĭastă carte ĭaste a lui Ciceu Ioan de la Rohia", căci Rohia se găsește în jud. Solnoc-Dobâca, pl. Lăpușului, deci tocmai în regiunea unde s'a găsit. O dovedește încă mai ales intercalarea în textul liturgic după „Mărire și acum, glas 6" a „Stihirei sfântului Ioan cel Nou din Suceava". Origine moldovenească arată și forme ca: *a naști* (22 v⁰, 23 r⁰), alături de *naște* care e mult mai des; *naștire* (75 v⁰), alături de *naștere* (57 v⁰); *cinsti* = „cinste (28 r⁰), *trămisi* = „trămise" (90 v⁰); *acii* = „acei" (22 v⁰); *obrazi* (26 v⁰), alături de *obraze* (26 r⁰, 102 r⁰); *procoveți* (75 v⁰) alături de *procovĕțe* și *procov'țe* (26 r⁰) ș. a. [2]

Judecând din anumite particularități grafice, fonetice, mor-

[1] Cf. acum *Dacoromania* II, p. 565—581.

[2] Exemple vechi de acest fel, v. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II fasc. 1, p. 84.

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

fologice şi sintactice ale manuscrisului, copistul textelor a fost cu siguranţă Sas, iar copiarea a putut să se facă în regiunea Bistriţei.

I. Particularităţi grafice.

Ca în cele mai multe documente scrise de Saşi româneşte cu chirilice, şi în manuscrisul nostru se întrebuinţează ѫ foarte des şi pentru tot felul de sunete, cf.: *a treâ* = „a treia" (1 r⁰), *toatâ* = „toate" (20 r⁰), *desfâtarâ* = „desfătare" (57 r⁰), *râle* = „reale" (31 r⁰), *spunerâ* „spunere" (26 r⁰), *mâ* = „mea" (58 v⁰), *zavistiâ* = „zavistiia (52 v⁰), *izbâvirâ* = izbăvirea (29 r⁰); *râsăritâ*=„răsăritŭ" (22 v⁰), alături de: *agĭunător, ţiţâ, bunătâţile, bunâ, arătâ, ĭarâ, părâsĕşte, învăţâtura* etc.

II. Particularităţi fonetice.

1⁰. Deasa întrebuinţare a lui *e* în locul lui *ă: toate lume* (1 r⁰, 3 r⁰), *lumĭa toate* (42 r⁰), *creştinetăţiei* (2 v⁰), *astedzi* (3 r⁰, 26 r⁰, 36 r⁰, 36 v⁰, 59 r⁰), *mer'torisitoriulŭ* (3 v⁰,) *făredelegile* (4 r⁰), *ĭaste priimite [pocaanĭia]* (4 v⁰), *ţinere cin'stite* (5 r⁰), *dzisere* = „*dziseră*" (9 v⁰), *ĭate* = „iată" (16 r⁰), *bunetăţile* (19 v⁰), *ĭarte* = „iartă" (21 v⁰), *începure* (24 r⁰), *ceteţiei* (24 r⁰, 68 r⁰), *fure* = „fură" (26 v⁰), *cureţi* (28 v⁰), *cureţie* (31 v⁰, 89 v⁰), *de* = „dă" (51 v⁰), *ĭaste mare şi slăvite* (36 v⁰), *petrecere curate* (38 v⁰), *obide* = „obidă" (56 r⁰), *greie* = „grăiă" (67 r⁰), *calulŭ teu* (67 r⁰), *fate* (67 v⁰), *ceteţi* (o7 v⁰), *ceteţĕnii* (69 v⁰), *vedzură* (70 v⁰), *să rugare* = „se rugară" (72 r⁰), *dzisăre* (72 r⁰), *în tote laturĕ* (73 v⁰), *pusăre* (76 v⁰), *să poate* = „să poată" (79 r⁰), *îndereptĕdze* = „îndereptează" (80 v⁰), *mesură* (81 v⁰), *nu al teu, ce al seu* (82 v⁰), *fer' de moarte* (83 r⁰), *nice dăndoare* (83 v⁰ 16), *n-au vedzut* (84 r⁰), *vedzăndu* (84 r⁰), *cu mânie multe* (90 v⁰), *spemăn'tedzi* (38 r⁰), alături de *se spământă* (14 v⁰), *vă spământaţi* (60 v⁰), *predară* (95 v⁰ 10), *l-aĭ predat* (108 r⁰) etc. [1] Tot aşă de dese sânt

[1] *Către* (8 r⁰, 32 v⁰) alături de *cătră* se poate explică şi ca o formă desvoltată supt influenţa celorlalte prepoziţii terminate în *-e*: *pre, spre, între, despre* etc. Pentru celelalte forme citate cf. următoarele cuvinte româneşti intrate în săseşte la Brenndörfer János, *Román (oláh) elemek az erdélyi szász nyelvben*, Budapest, 1902 şi la G. Kisch, *Nösner Wörter und*

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

însă şi formele normale: *astădzi*, *grăi*, *grăiă*, *cetăţi*, *cetăţianiţ*, *prădare*, *nice dănăoară*, *fată*, *dziseră* etc.

2⁰. Diftongarea *oa* în loc de *o*: *oameneşti* (36 r⁰), *oamenescu* (39 r⁰), *toaţi* (80 r⁰), *frumoaşi* (90 r⁰)[1].

3⁰. Diftongarea *ea* în loc de *e* în: *cetĕlor* (52 v⁰), *propovĕduescu* (73 v⁰), *sprejenĕre* (80 v⁰)[2].

4⁰. Pentru motivele pe care le vom arătà mai încolo, fără îndoială săsească e la originea sa diftongarea în *ai* a lui *a* tonic din *maire-* (sg. şi plur.) (3 r⁰, 5 v⁰, 8 r⁰, 10 r⁰, 12 r⁰, 13 r⁰, 63 v⁰, 66 r⁰, 68 r⁰, 68 v⁰, 71 r⁰, 71 v⁰, 72 r⁰, 72 v⁰, 78 v⁰, 108 v⁰), *saile* (61 v⁰, 66 v⁰), şi *taile* (3 v⁰, 88 r⁰), care se găseşte şi ea alături de formele normale *mare* (sg. şi plur.) (3 r⁰, 6 r⁰, 13 r⁰, 16 r⁰, 17 r⁰, 17 v⁰, 18 r⁰, 18 v⁰, 22 v⁰, 23 r⁰, 23 v⁰, 26 r⁰, 26 v⁰, 29 r⁰, 34 r⁰, 36 v⁰, 43 r⁰, 48 v⁰, 52, v⁰, 54 v⁰, 96 r⁰), plur. *mari-* (36 r⁰, 42 r⁰, 52 v⁰, 97 v⁰), gen. sg. *mari* (61 v⁰), subst.

---

ateta = „atâta"; *berbos* < *bărbos*; *betsen* şi *bots* < *băţ*, pl. *beţe*; *bretschinar* < *brăcinar*; *ketschulă* < *căciulă*; *keltsun* < *călţun*; *keluschar* < *căluşar*; *kepetsină* < *căpăţină*; *kerân* < *cără*; *kesniân* < *căznì*; *krepetura* < *crepătură*; *genekezit* < *năcăjit*; *gelbiâzə*, *gelbiâtse* < *gălbează*; *petsin* şi *potsin* < *păţì*; *pletschintə* < *plăcintă*; *predan* < *prădà*; *presilə* < *prăsilă*; *prepeditich* < *prăpădit*; *puppes* < *pupăză*; *rebdan* < *răbdà*; *remeschitsə* < *rămăşiţă*; *retetschin* < *rătăcì*; *selaş* < *sălaş*; *sepoi* < *săpoiu*; *septemunə albə* < *săptămâna albă*; *serâku* < *săracul*; *seturûn* < *sătură*; *sfetos*, *sfetossich* < *sfătos*; *skepân* < *scăpà*; *tegedusch* < *tăgăduş*; *teu* < *tău*; *zepetschit* < *zăpăcit*; *zer* < *zăr* ş. a. Mai adaug câteva exemple culese din două documente scrise româneşte de Şimon, birăul Bistriţei, la a. 1635 şi 1690 (N. Iorga, *Doc. rom. din arh. Bistriţei*, Partea II, p. 5 şi 73—74) şi din două scrisori *„de la Maghistrat a Cronştotului, April 30, 1736"* (St. Stinghe, *Documente privitoare la trecutul Românilor din Şchei*, 1701—1795), vol. V, Braşov, 1906, pp. 21—39): *che* = „că", *Doc. Bistr.*, II, 74; *dem* = „dăm", id., ibid.; *va ghesii*, id., ibid.; *ne rughem*, id., ibid.; *către* (de mai multe ori), Stinghe, 23 ş. u.; *dare* = „dară", id. 25; *fere* = „fără" (de trei ori), id. 26, apoi 27 etc.; *fără*, id. 23, 26 etc.; *fere de lege*, *fără de cinstă*, id. 21; *ste* = „stă", id. 29; *treeşte*, id. 38; *ceteţile*, id. 24 *stremoşilor*, id. 25; *sverşì*, id. 24, ş. a.

[1] Cf. *în toat chipul* şi *în tot chipul*, Stinghe, 38; *toaţi*, ibid. 28, 32; *lăcuitoari*, ibid. 24; *întoarşi*, ibid. 22; *noastru*, ibid. 26, 29; *noastri* = „nostri, noştri", ibid., 29, 30, 39 etc.

[2] Saşii rostesc întocmai. Aproape toţi candidaţii saşi mi-au spus; când s'au prezentat la înscriere, că şi-au înaintat *cereare* s. *cerearea*. Mai adaug: *Domilor Voastrea* (*Doc. Bistr.* II, 74), *cea* = „ce" (ibid. 74), *prea* = „pre" id. II, 5 şi II, 74), *cătrea* = „către" (ibid. II, 72).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

mare (9 r⁰, 13 v⁰, 14 r⁰, 17 r⁰, 42 r⁰, 55 r⁰, 69 v⁰, 94 r⁰, 96 v⁰), *sale* (12 v⁰, 19 v⁰, 20 v⁰, 21 r⁰, 28 r⁰, 30 r⁰, 34 r⁰, 49 r⁰, 52 r⁰, 53 r⁰, 56 r⁰, 61 r⁰, 62 r⁰, 74 r⁰, 74 v⁰, 85 r⁰, 86 r⁰, 86 v⁰, 102 r⁰, 105 r⁰), *tale* (42 r⁰, 52 v⁰, 56 v⁰, 59 v⁰, 60 r⁰, 69 r⁰), apoi *păne* (55 r⁰), *căneşti* (96 v⁰), *măne*, *poimăne* (87 r⁰), *minune* (16 r⁰), *minuni* (6 r⁰, 6 v⁰), *buni-* (6 v⁰), *urechile* (105 r⁰) etc.

5⁰. Confundarea lui *ŭ* cu *v*. Copistul nostru, dacă nu cumva e vorba de un lapsus calami, scrie odată: *ci aŭ scumpărat, şi înpărâţiia cerĭuluĭ v-avŭ* (= „v'au") *dăruit* (62 v⁰); altădată: *în ce lature oa* (= „va") *vre să sâ nascâ I[su]s* (24 v⁰). De obiceiu însă pe *ŭ* ori nu-l redă grafic: *luaşĭ* (108 v⁰), *loarâ* (24 r⁰); ori îl redă prin *o*: *looà* (71 r⁰). De acest fenomen m'am ocupat altădată în legătură cu formele *lev*, *luvà* şi *avgustŭ* întâlnite în „Cea mai veche carte Rákóczyană" [1]. Acolo am arătat că forme de acestea (*varece*, *luvà*, *luvară*, *plovă*, *dzuva* alături de *ploa*) se întâlnesc şi în Evanghelia slavonă cu traducere română publicată de I. Bogdan în *Conv. lit.* XXV, pp. 33—40. Vornicul ot Câmpulungul Bucovinei scrie între 1640—3 *ev*, *răv.*[2]. In o listă de lucruri de pe la 1690 găsim *5 carţi novi*, *2 rasâ novi* [3] etc. Forma *vare*, care e normală, se găseşte aproape în toate textele noastre vechi. Nu vom insistà mai amănunţit asupra ei. *Luvă* = *luă*, *a lăvat* = *a luat* se aude în Bahna (Mehedinţi), v. *Conv. lit.*, XLIV, 844. Curentă e rostirea *luvà* la Românii din Serbia, cf. G. Giuglea şi G. Vâlsan, *De la Românii din Serbia*, Bucureşti, 1913, glossar, s. v., p. 393. În ţinutul Mureş-Oşorheiului şi Clujului se rosteşte *luvà* supt influenţa ungurească. Saşii de obiceiu nu schimbă pe *ŭ* în *v*. Aceasta ne-o arată cel puţin cele câteva cuvinte potrivite pentru a controlà această rostire găsite la Brenndörfer, *o. c.*: *gaurə* < *gaură*, *kərəusch* < *cărăuş*, *nəuki* < *năuc*, *Noa* < *Noua*. Totuşi uneori şi ei au rostirea *v* în loc de *ŭ*, cf. *Ivon* (de trei ori) la N. Iorga, *Socotelile Braşovului şi scrisori româneşti către sfat în secolul al XVII-lea* în *A A R.* s. ist., Se-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] *Anuarul institutului de istorie naţională din Cluj* — pe 1921, p. 200.

[2] N. Iorga, *Doc. Bistr.* II, p. 6.

[3] Idem, ibid. I, p. 92. Exemple cu *v* în loc de ŭ, culese din documente scrise în cea mai mare parte de streini sau cu grafie influenţată de aceştia, v. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II, fasc. 1, p. 73.

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

ria II, t. XXI, p. 241 (a. 1691); *Ivonitze Postelnik*, ibid., p. 229 (a. 1686) etc.

6⁰. Săsism este în manuscrisul nostru şi reducerea diftongului; alături de numeroase forme normale, în: *aştap'tă* (82 r⁰) alături de *aşteaptă* (53 r⁰) [1]; *mei* (65 r⁰) alături de *miei* (passim), *eşi* (*începurâ de eşi a să întrebà*, 22 v⁰,) alături de *eişi* (101 v⁰), *e* (*şi acia e agĭunsâre porta*, 24 r⁰) alături de *eĭ* (passim); pentru motivul că se găseşte şi în celelalte manuscrise vechi copiate de Saşi, cu toate că avem şi alb. *ar* = „*aur*“, poate şi în *arulu* (65 v⁰) alături de *aurŭ* (23 v₀, 97 v⁰, 102 r⁰) şi *aurarulŭ* (73 v⁰) [2]; apoi în *cer* (21 r⁰, 98 v⁰) scris şi *cir* (69 v⁰), *cerulŭ* (88 r⁰) alături de *ceriu-* (passim), *ajutorŭ* (57 r⁰), adjectivele verbale în *-tor* alături de formele în *-toriŭ*, care sânt mai dese [3].

7⁰. Dispariţia lui *ĭ* final după *r* şi *şt*, nu numai când aceste consonante sânt aruncate deasupra rândurilor: *ver'* (passim), *Viner*, *Vinerь* (passim) etc. [4].

[1] Cf. **Aštâpte** *mat der lapte* (Brenndörfer, *o. c.*, 63); *zakêh* < *zeache*, *zeche* (Brenndörfer şi Kisch, *o.c.*); apoi: *Thelaga* = „Teleagă“ (*Doc. Bistr.* I, XXX); *dobondască* (id. II, 74); *traba* (id. II, 5, 74; Stinghe, 30); *urmază* (Stinghe, 31); *diraptă* (id. 25), *muera* (id. 25); forme ca *Kurtaner* = „curtean“, *Nagul*, *Nagzul*, *Bada*, *Opra* etc. în documentele săseşti.

[2] Cf. *kurt͡schen*, *skurt͡schen*, *sckurt͡schi* < *scurteică*; *katsenw͡ekichi* < *cataveică*; *holtjê* < *holteiu*; *koschtjê* < *coşteiu*; *fl͡or*, *fl͡ur* < *fluier*; *tschorô* < *cioroiu*; *puna lume* < *până-i lume*; *mâko*, *mâku* < *măcău*, *bufarn* < *bou* + săs. *farrn*, ap. Brenndörfer şi Kisch, *o. c.*; apoi *Pitaier Andre*, ap. N. Iorga, *Socot. Braş.*, 121; *Vavodae*, ibid. 162 etc. — În legătură cu aceasta trebue să ne punem întrebarea dacă nu cumva în rostirea *m'ai dat* = „mi-ai dat“, *m'o adus* = „mi-a adus“ din Banat şi unele regiuni ardelene avem de a face cu o influenţă şvăbească ori săsească, care a provocat dispariţia lui *ĭ* din *mĭ*, care alcătuia împreună cu vocala cuvântului următor un diftong.

[3] Cf. *ştubei* < *ştiubei*; *lurcă* < *liurcă*; *Marukichi* < *Mărĭucă*, ap. Brenndörfer şi Kisch, *o. c.*; apoi: *Wister*, *Vister*, *Wizter*, *Vizter* = „Vistieriu“ în N. Iorga, *Socot. Braş.*, p. 122, 123, 129, 133, 169, 174, 175, 176 etc.; *Dedul* = »*Dediul*«, ibid., p. 173; *Szpatar*, *Szpotar*, *Pitar*, *Klutschar*, ibid. passim; *unguleţ*, Stinghe, p. 2, ş. a.

[4] Cf. *nici noĭ singur*, Stinghe, 33; *nicheir*, idem, 32; *nescar noroade*, idem, 34; *a noastri lăcuitor*, idem, 39; apoi *100 de oamen*, idem 36; *se hieţŭ în parte bun* (= „buni“), N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 74; *Buschten* = *Buşteni*; *Ontschescht* = *Onceşti*; *Zernescht* = *Zârneşti* etc., ap. Brenn-

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

8°. Deşi de la un Sas aşteptăm forma *rămune*, streinism e şi *să răminem* (81 v°) alături de *răstăgnit* (54 v°), *răstăg'nirâ* (60 v°), *svănteĭ* (48 v°) [1].

Avem apoi o serie de particularităţi fonetice care pot fi şi româneşti. Unele pot fi explicate ca arhaisme, cele mai multe ca rostiri regionale pe care copistul sas le-a învăţat de la Românii din partea locului. Aşa sânt:

1°. *I* în loc de *î* după *r* în: *amăriţă* (81 r°), *omorì* (93 r°), *omorişi* (108 r°), alături de *amărăte* (68 v°), *ocărăţi* (33 r°), *pogorî* (46 v°, 56 v°), *pogorîrea* (48 v°), *să urăm* = „să urîm“ (31 r°), *pârî-* (9 v°, 11 r°, 12 r°, 91 v°)[2].

2°. *I* + n + cons. în loc de *î* după *s*, *dz*, *ţ* şi *r*: *osinda* (81 r°), *ardzin'du* (44 r°), *şedzindu* (67 r°), *mul'ţimim* (83 r°), *nemulţimitori* (32 r°) alături de *mulţemì* (18 v°), *mul'ţemire* (47 v°), *să mulţămască* (83 r°), *strinsâ* (24 v°) [3].

3°. Intrebuinţarea lui *o* în loc de *ă* neîntonat după labială şi guturală: *pomântŭ* (70 v°, 73 v°), *pomântulŭ* (71 v°) alături de *pământ-*, care se întâlneşte mult mai des; *călugoriţa* (89 r°) alături de *călugoriţă* (passim).

Cu toate că ne-am puteà gândì şi la redarea unui slav *sąmbota*, poate tot aşa trebue interpretat şi *sâmbotă* (2 v°) ală-

---

dörfer, *o. c.*, ş. a. Dintre cărţile vechi tipărite are această particularitate Paliia de la 1582 care, deşi s'a tradus din ungureşte şi avându-se în vedere şi ediţia Vulgatei, s'a tipărit în o tipografie săsească din Orăştie, cf. *paser* (Gen. 6), *ver* (Gen. 2); *biserice̦şt* (pref.; Ex. 29), ap. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, vol. II, fasc. 1, p. 88.

[1] Cf. *rămune* Stinghe, 27; *râmunĭa*, idem, 3. Ungurii în schimb au rostirea cu *i*, cf. *reminem*, *reminya* în o scrisoare de la 13 Martie 1724 a protopopului Floria B[a]ran ap. N. Iorga, *Socot. Braş.*, 265. Altfel *i* în loc de *î* e foarte des la Saşi în alte poziţii.

[2] Cf. *borin* < *borî*; *urin* < *urî*; *ameritich* < *amărît*, ap. Brenndörfer, *o. c.*

[3] Unele din aceste forme s'ar puteà explicà prin un fel de iotacizare a lui *dz*, *ţ*, altele prin asimilaţie în formele de plural, cf. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, vol. II, fasc. 1, p. 68—69. Totuşi cf. săs. *sindżeran* < *sângerà*; *brinse* < *brânză*; *rinżin* < *rânzì*; *rintse*; *Strimba* < *Strâmba*; *trintin* < *trântì*; *krischmar* < *crâjmar*; apoi *kilts* < *câlţi*; *astimperân* < *astâmpărà*; *giltsch* < *gâlci* etc., ap. Brenndörfer, *o. c.*, apoi *stringe* la Stinghe, 32; *neguţitorŭ* id. 31; *neguţitorĭ*, id. 5 ş. a.

Observăm că această particularitate o are şi Paliia de la Orăştie, cf. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II, fasc. 1, p. 76.

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

turi de *sâmbătă* < lat. *sambata*[1].

4°. Rostirea *a—a* în loc de *ă—a* sau *a—ă: cautà* alături de *căutà*, (47 v°), *cautâ* = „căutâ“ (37 r°), *čatate* (7 v°), alături de *cetate*, *marirĕ* (62 r°), *praviĭà* = „priviĭa s. priveà“ (66 r°), *taĭà* (71 v°), *înparatulŭ* alături de *înpăratulŭ* (90 v°), *lacramĭ* (84 r°) alături de *lacrămi;* şi mai ales formele în care apare *a* din *ă* şi înainte de alte vocale accentuate: *desparţit* (82 v°), *păcatos* (81 r°), *statù* (81 r°), *hranì* (17 v°), *să proslavì* (73 r°), *strajuiţi-vă* îndreptat în *străjuiţi-vă* (87 v°,[2].

[1] Cf. *botez* < *baptĭzo*; *porumb* < *palumbus*; *colţun* alături de *căltun*, *zăbovì* < p.-sl. *zabaviti* etc ; apoi săs. *boreboi* şi *barəboi* < *bărăboi*, *baraboi*; *bolâna* şi *belâna* < *bălană*; *boltsâtə* < *bălţată*; *bots* < *băţ*; *Botrine* < *Bătrâna*; *fore* < *fără*; *kotun* < *cătun*; *Mogurə* < *măgură*; *molaĭu* < *mălaiu*; *momăligə* < *mămăligă*; *motschukə* < *măciucă*; *motanie* < *mătanie*; *podure* < *pădure*; *pokalə*, *pokelin* < *păcală*, *păcălì*; *pokurar* < *păcurar*; *porâdžinə* < *păraginâ*; *pokert* < *păcură*; *postrâmə* < *păstramă*; *polərià* < *pălărie*; *pomotuf* < *pămătuf*; *ponərə* şi *ponurə* < *pănură*; *potsin* şi *petsin* < *păţì*; *propedin* < *prăpădì*; *wotâf* < *vătaf* ş. a., ap. Brenndörfer, *o. c.*; *vo va fi* = „vă va fi“, N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 74; *Poharnik*, ap. N. Iorga, *Socot. Braş.*, p. 116, 181, 229; *Porkulab*, *Plojaschen*, idem., 229, ş. a.

[2] Exemple din textele vechi v. la Ov. Densusianu, *H. l. r.*, vol. II, fasc. 1, p. 78 şi 103—4. Câteva contribuţii mai dă şi I. Bărbulescu în *Arhiva*, XXXI—1924, No. 1, p. 9—10. Înşirarea exemplelor însă, fără a se cercetà originea etnică şi geografică a autorilor, n'are nici o importanţă. Cele mai multe din ele vin de la streini: Aşa sânt cele scoase din documentele slavone şi latine, din documentele privitoare la Petru Şchiopul, apoi din Evanghelia slavo-română de la Petersburg (*cadea*, *casatorĭu*, *împaraţia*, *tatâne*), Psaltirea Scheiană, Hurmuzachi (v. mai încolo) etc.

Formele *a — a* în loc de *ă — a* sânt explicate de Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II, fasc. 1, p. 103—4, prin asimilaţie, iar cele cu *a* înainte de altă vocală prin analogia altor forme care au pe *a* în mod normal (cf. *amarirĕ — amar*, *mari — mare*, *tariĭe — tare*, *picatură — picà*), ori fiindcă „on prononçait sûrement pas *a*, mais un son intermédiaire entre celui-ci et *ă*, comme cela arrive encore dans quelque régions“.

Falsa analogie, despre care vorbeşte Densusianu, însă se produce aproape numai în gura streinilor. Cât priveşte pronunţarea unui sunet între *a* şi *ă*, rămâne să fie dovedită.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Gamillscheg, *Oltenische Mundarten*, Wien, 1919, § 25, p. 55 credecă formele cu *a* în loc de *ă* s'ar fi născut prin un fel de „şovăire s. alternare de fonetică sintactică“ în vorbirea *allegro*, la început după labiale şi apoi şi după alte consonante. Părerea lui Gamillscheg o admite şi Puşcariu în *Dacoromania*, II, p. 65—68.

Provincial fenomenul acesta e foarte lăţit în Moldova, Bucovina şi Basarabia (cf. G. Weigand, *Die Dialekte der Bukovina und Bessarabiens*,

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

5⁰. Confundarea lui *o* cu *u*: *domnedzeu* alături de *dumnedzeu*, *întro* alături de *întru*, *dorĕre* alături de *durere*, *portà* alături de *purtà*, *omilì* alături de *umilì*, *potem* alături de *puteà*, *rogă* (68 v⁰), dar *rugâ-te* (68 v⁰) în loc de *roagă-te*, *tutororŭ* (2 r⁰, 48 v⁰, 49 r⁰), *tutorora* (72 r⁰), *au măr'torisit* (39 v⁰), *mer'torisitorĭulŭ* (3 v⁰), *cârtolari* (24 v⁰—25 r⁰), *nepotrede* (49 v⁰), *înpăratol* (72 v⁰), *nomele* (72 v⁰), *nu să cutremore* (80 r⁰); *cucoşi* (87 r⁰) etc. [1].

6⁰. *O* în loc de *oa*. Saşii tratează diftongul nostru *oa* foarte deosebit. La Brenndörfer, *o. c.*, e redat de obiceiu prin *oa*. In jurul Bistriţei se rosteşte *ǫ*, cum rostesc şi Românii din acèle

Leipzig, 1904, p. 50). Sporadic se găseşte şi în Muntenia şi Ardeal. Asupra extensiunii geografice a lui, v. mai pe urmă Puşcariu, *Dacoromania*, II, 63—68. Eu l-am auzit în câteva sate româneşti din apropierea Bistriţei, aşa în Luşca, Prislop etc. Ceea ce e de mirat e că în regiunea în care se găseşte diftongarea *ai, oi, ei, ui*, se găseşte şi acest fenomen, iar aceasta, cum voiu dovedì mai încolo, e de origine săsească. Semnalând deocamdată acest fapt, las să urmeze o serie de cuvinte româneşti rostite şi scrise de Saşi, care au şi ei această particularitate: *balauăr* şi *belaur* < *bălaur*; *kalugər* < *călugăr*; *karuts* < *căruţ*; *kaltsun* şi *keltsun* < *călţun*; *kaput* < *căput*; *matrəgunə* < *mătrăgună*; *pakalə* şi *pokalə* < *Păcală*; *paperârə* < *păpăradă*; *paputš* < *păpuci* etc., ap. Kisch şi Brenndörfer, *o. c.*; apoi *Balacsan*, ap. N. Iorga, *Socot. Braş.*, 237; *Kamarasch*, idem, 125; *Camaraschul*, idem, 129; *Wattaf*, idem, 177; *Kallaraschen*, idem, 183, 184, 185 etc.; *Sattrarul*, idem, 187, 224; *Spattar*, idem, 224; *Vakarit*, Socot. Sib., 288; *Talmascher*, id., ibid.; *Szpatar*, id. 283; *Pastaye*, id. 273; *Kalüger*, id. 283; *ceatate*, N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 75; *vatamani*, id., ibid.; *platirĕ*, Stinghe, 5; *daruitŭ*, id. 25; *om cautà*, id. 26; *se-i cautămŭ*, id. 33; *adevarat, adevaratŭ*, id. 28, 35, 36; *desparţimŭ*, id. 27; *desparţirĕ*, id. 27, 32, 33, 35; *desparţit*, id. 28; *zalog, a lasà*, id. 36; *oraşani*, id, passim, ş. a.

În Moldova şi Basarabia această particularitate pare a fi importată, iar la Istro-români de altă origine. La Aromâni şi Megleniţi lipseşte.

[1] Între aceste exemple sânt unele, cele dintâiu, care ar puteà fi explicate prin influenţa analogică a altor forme (cf. Ov. Densusianu. *H. l. r.*, vol. II, fasc., p. 89—90). O seamă din ele însă nu se pot explicà decât prin rostirea săsească. Saşii rostesc pe *u* românesc *o*: *orden* < *urdă*; de cele mai multe ori redau prin *u* pe *o* românesc, atât întonat, cât şi neîntonat: *bugatich* < *bogat*; *burdeĭu* < *bordeiu*; *gulich* < *gol*; *hurken* < *horcăi*; *kukesch* < *cocoş*; *mutširlă* < *mocirlă*; *purləgâr* < *potlogar*; amestecă aceste două sunete: *boĭer, buĭer* < *boier*; *drobm, drum* < *drob*; *flor, flur* < *fluier*, ap. Brenndörfer şi Kiss, *o. c.* Cf. şi: *locore*, N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 5; *poteţŭ* = „puteţi", Stinghe, 28; *pote* = „puteà", id. 34; *băutore* = „băutură", id., ibid., ş. a.

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

părți, ori *o* și *ua*, deci săseşte. Pe cel dintâiu îl avem în: *bolbǫnə* „Wasserpfuhl“ (*KNWW.*, 22; *bolbâne*, *Br.* 58) < *bolboană*, cf. *hâlboană* etc.; *grâsnâkich* (*KNWW.*, 57; *Br.* 60) < rom. *groaznic* + săs. *nâkich*; pe al doilea în: *bokə* (*KNWW.*, 22; *Br.* 58) < *boacă*; pe al treilea în: *kəmuᵃrə* (*KNWW.*, 87; *komuarə*, *Br.* 29) < *comoară*; *tuaklər* „Schwätzer“ (*KNWW.*, 165; *Br.* 65) < rom. *îi toacă gura* ş. a. Copistul nostru întrebuinţă cele dintâiu două rostiri. De aceea, deşi de obiceiu păstrează diftongul pe care-l avea în textul pe care copiă, foarte adeseori scrie *o* în loc de *oa*: *groznicâ* (56 v°), *aprope* (22 v°, 65 v°), *morte* (65 v°, 86 r°), *forte* (22 v°, 67 r°, 88 r°), *omeni-*, *omini-* (65 v°, 66 v°, 67 v°, 68 r°, 69 r°, 69 v°, 70 r°, 72 r°, 72 v°), *domne* (69 r°, 70 r°, 82 v°), *frumosâ* (66 r°, 65 r°), *pičorele* (70 r°, 72 r°), *dobitoce* (85 v°), *gropeĭ* (60 r°), *ospeți* (65 v°), *nostrâ* (109 r°), *tote* (109 r°), *doo* (76 r°), *a doa* (80 r°), *se ,întorserâ* (9 r°), *să întor'sârâ* (25 r°), *să întor'sâ* (66 v°), *întorseşă* (108 r°) etc. Uneori găsim pe aceeaşi pagină un cuvânt scris în două chipuri: *bole* şi *boale* (80 r°). Altă dată s'a scris mai întâiu numai *o*, pe urmă s'a îndreptat în *oa*, adăugându-se deasupra *a*: *noastre* (20 r°), *cunoaşte* (-8 r°), *aproape* (105 v°), *oasele* (105 v°) ş. a.[1]

7°. *E* în loc de *ea*. Ca şi *oa* şi diftongul *ea* e redat de Saşi în deosebite chipuri: când cu *ea* s. *ia*: *dujânə* < *dugheană* (*KNWW.*, 37; *Br.* 60); când cu ę: *buländrə* „Lumpenzeug“ (*KNWW.*, 26; *Br.* 13) < *buleandră*; cf. şi *koläše* (*KNWW*, 87; *Br.* 62) < *colęşă* (< ung. *köles*); *šäptche* (*KNWW.*, 136; *schâpte*, *Br.* 47) < *şepte*, cum rostesc Românii din regiunea Bistriţei. Din cofuzia lui *ę* cu *ea* s'au născut grafiile: *uegâ* = „ueagă“ < ung. *üveg* (23 v°), *să petrecă* şi *să petreacă* (45 v°), *vecu* = „veacu“ (73 r°), alături de provincialele *aşe* = „aşa“ (19 v°, 76 v° etc.), *me* = „mea“ (65 r°, 65 v°, 66 r°), *mer'sâ* şi *mearsâ* (25 v°), *şerpe* (passim), *vre* = „vrea“ (24 v°), *să nâşte* = se năşteà“ (28 r°), *plân'ge* = „plângeà“ (67 r°), *greie* = „grăià“ (67 r°), *adurmie* = „adurmià“ (69 r°), *-e* pentru forma

[1] Cf. *Dumile vostră*, ap. N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 5; *Dumilor Vostre*, id. II, 74; *omminii*, id., ibid.; *nostră*, Stinghe, 23; *aprope*, id. 26; *pote*, id. 26, 32; *cunoşte*, id. 28; *cunoşte-se*, id. 33; *se să însora*, id. 28; *persone*, id. 29 ş. a.

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

articulată a cuvintelor terminate în *-e: a toată dihanie* (51 v°), *moarte sv[i]nții sale* (61 r°) ş. a.[1].

II. Particularităţi morfologice.

Găsim forme de conjugare greşite rezultate pe urma analogiei false, cum sânt altfel şi diftongările de supt I 2 şi 3, apoi fenomenele tratate la II 2, 3 etc.: *bucura-te Nicolae, bucura-te robulŭ mieu dul'ce* (2 v°) alături de *bucurâ-te* (38 r°, 39 r° etc.), unde probabil s'a avut în vedere imperativul negativ; *ce să ne strângem să ascultam* (= „să ascultăm") (4 r°); *delunga-să* = „delungă-se" (4 v°); *spre răsăritu-lŭ îngropam* (= „îngropăm"); *de însemnăm învierĕ* (83 r°); *cu glas maire să lâudam* (= „să lăudăm") (3 r°)[2].

III. Particularităţi sintactice.

Particularităţile sintactice cele mai caracteristice ale Saşilor care vorbesc româneşte sânt întrebuinţarea greşită a articolului, amestecul numerilor şi genurilor şi acordurile greşite. Şi la copistul nostru găsim uneori particularităţi de acest fel. În general însă el păstrează neschimbat textul pe care-l aveà înainte.

Iată câteva exemple de construcţii săseşti:

1. Substantivul urmat de un atribut a rămas nearticulat: *acestâ ĭaste începătură sp[ă]s[e]nieĭ* (46 r°); *loc acestiĭ ceteți bun este* (67 r°); *pentru izbăvire a noastră* (37 r°); *ce să chiĭamâ chĕe înpârăției cerĭului* (29 r°); *moarte cĭa cu obidâ* (60 r°); *moarte băr'batuluĭ* (83 r°), *deca să potolirâ oameni toți* (18 r°), etc.[3].

[1] Cf. *vre* = „vrea", Stinghe, 26; *să îngrădescă* = „să îngrădească", *acestă* = „această", id. 29; *să înnoescă* = „să înnoească", id. ibid.; *Nemțu* = „Neamț"; *lucreză* = „lucrează", id. 31; *pute* = „puteà", id. 33, 34, 35; *pote* = „puteà", *ave*, id. 34, ş. a.

[2] Cf. *vom facea*, N. Iorga, *Doc. Bistr.* II, 74; *nu trebue să ne miram*, (= „să ne mirăm"), Stinghe, 26; *ne mestecam* (= „ne mestecăm"), id. 26; *de ačasta nimica de vie nu luam* (= „luăm"), id 31; *dajdă luam* (= „luăm") id. 38; *neşte vin se poatem ține*, id. 31; *ca se-l ducă şi se-l vinde* id. 30; *nu-l slobod besereca de iznova se face cineva*, id. 29; *săntŭ îndămnați cu voĭa sau fără de voĭa se vând vinu lor purgherilor*, id. 30; *se-l îngreuĭezămŭ*, id. 36; *venitul ce vie la oraș*, id. ibid.; *să se plec şi să se înpace*, id. 39, etc.

[3] Cf. *bireu de čătate Bistriței*, N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II 5 şi 73; *prea locore cele prea unde avem traba*, id. II, 5; *om de pre locure noastre*, id. II, 71; *preatini şi vicini noştri*, id. II, 5; *lucruri cununiilor*, Stinghe, 27; *este în mănă purgherilor*, id. 32; *stremoşi lor, voevozi lor*, id. 25; *de răpăusaț crai Hungurilor*, id., ibid;. *întru gândită greutate lor*, id. 26; *la prazdnici lor*, id. 35, etc.

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

2°. Invers, s'a articulat substantivul care urmează după atribut: *pre cinstita a luĭ maica* (48 r°); *căndu ĭase cu s[v]inte daŕĭurele* (77 r°); *acii 3 înpăraţii* (22 v°); *atun'ci bună soţia ĭaste m[i]l[o]stenia* (84 v°); *să înţelégâ omeni ceteţénii* (69 v°); *până în acéĭa vrémĕ, mârirâ-se creştinii* (94 r°)[1].

3°. Se articulează substantivul care urmează după o prepoziţie şi când acesta nu este determinat de un atribut: *Curâvor izoarâ de apâ din trupulŭ* (6 r°); *în vreme de nevoĭa* (21 v°); *nu numai cătrâ priĭatenii, ce şi cătrâ ceĭa ce nu ne ĭubăscu* (47 v°); *că moarte înderepteadze omul den pâcate, di[n] nedereptate, din lăcomia, din n[ă]ravurile* (80 v°); *nu vor face oamenii, derep'tu scum'pia* (98 v°); *de să vor lepì de al'ţi streini derep'tu bunătatĕ* (99 r°); *începe-vor igumenii a învăţà pre vlâdicii, şi popii pre igumenii, mirénii pre popii, diacii pre dâscâlii* (sic, 101 r°)[2].

4°. Dacă cumva *e* din *oae* nu trebue citit *ea*, nu se articulează substantivul cu toate că după el urmează un atribut: *şi-l căutà ca pre oae pierdutâ* (94 v°). În acest caz ar puteà fi vorba şi de omisiunea articolului nehotărît[3].

5°. Nu se pune articolul la substantivul întrebuinţat ca subiect ori obiect determinat: *şi grâi lui fatâ* (68 r°); *ĭarâ Jidovi alĕserâ* (91 r°); *bucurie* (= „bucuria") *eră maire în cetate* (72 v°); *începurâ besĕricâ, şi o fâcurâ* (5 v°) etc.[4].

6°. Se pune articolul genetival când nu este trebuinţă de

---

[1] Cf. *la numitul locul*, Stinghe, 23; *acesta ... cătră noĭ tremisă scrisorĭa*, Stinghe 23; *ačasta lor slobodă scrisoarĕ*, id. 26; *întru ča căzutŭ cinstă şi puterĕ*, id. 25: *va pune neşte minčunoase cuvintele în capu nepreceput oamenilor*, id. 26; *care şi întru alte oraşele običaĭul este* id. 28; *acestŭ bun običaĭul*, id 28; *dupĭa neobičnuită rănduĭala*, id. 31; *în parte noastrĭa* id. 29; *până la o mia, câte o vaca*, id. 31, ş. a. Chiar şi după articolul nehotărît: *întru altele este un običaiul cel de de mult*, id. 35; *nu este nici o îndoitrĕ*, id. 37, etc.

[2] Cf. *lăcuescŭ lăuntru în ceteţile sau în oraşele*, Stinghe, 24; *în buţele sau întru alte vasele avănd*, id. 31; *pintru ţintirimu la mormintele*, id. 29; *nu vor eĭ umblà la negoţ ... cu bumbacŭ, că* (sic, = „cu") *lăna de postavŭ, cu peşte, cu straĭur, cu in, cu caşŭ, cu pănza, cu postavŭ, cu funele, cu palaşţele, şi cu alte toate ... cu pomele* ... id. 35 ş. a.

[3] Cf. *pă Rumuni cari săntŭ în oraşu*, Stinghe, 28; apoi fiind substantivul fără atribut, dar determinat: *vorŭ vre se pue pe altŭ*, id. 26.

[4] Cf. *Când ĭasă exactorŭ care stringe porţiu şi merge încolo, toaţi se ascundŭ şi nu ĭasă afară până nu se va de la eĭ exactor*, Stinghe 32: *şi vină lor lesne va cunoaşte*, id. 26; *cu armele grunturile şi locuri de protivnici au răscumpărat*, id. 37.

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

el: *dintru laturĕ a Persiduluĭ* (23 r°); *ce caută elŭ vremile a vĕculuĭ de vecie* (7 r°) [1].

7°. Nu se pune când l-am aşteptà, dându-ni-se o construcţie asemănătoare cu aceea a atributului în dativ: *Marele preut luĭ H[risto]s Nicolae* (3 r°); *den munca cĭa amarâ ĭaduluĭ* (37 r°); *ce să chĭamâ precepâtori legilor* (9 r°); *cuvinte de înţelepcĭune lui D[u]mn[e]dzău* (53 v°) [2].

8°. Deşi construcţii similare găsim şi în dialectul istroromân şi, incidental, şi la Coresi (la acesta însă rămâne de cercetat dacă aceste cazuri sporadice sânt de origine românească, ori nu), în manuscrisul nostru pare a fi de origine săsească construcţia lui *tot* prepus unui substantiv nearticulat: *a toatâ dihanie* (51 v°) [3].

9°. Ca şi articolul se întrebuinţează uneori şi *-a* de la pronume şi adverbe în poziţii în care astăzi Românii nu-l întrebuinţează, ori nu se pune când l-am aşteptà: *şi înainte tuturora omenilorŭ* (72 r°): *dă-m acesta trupŭ* (55 r°); *ĭarâ demănĕţâ* (=„dimineaţă“) *ei să scularâ* (18 r°) etc. [4].

10°. Omiterea lui *a* de la infinitiv: *aşe să cade tuturor arhiereilor înbla dupâ învăţâtura sf[â]ntuluĭ ap[o]s[to]lŭ Pavelŭ* (19 v°); *ce nice dănăoare n-au fostŭ lucru ca acela vede* (83 v°) [5].

[1] Această întrebuinţare s'a născut din înlocuirea articolului enclitic cu cel genetival, foarte obişnuită la Saşi, în construcţii ca: *la preatini şi vecin ai noştri* în loc de „la preatinii şi vecinii noştri“, N. Iorga, *Doc. Bistr.* II, 73; *vicin al nostru*, id. II, 74; *de la Magistrat a Cronştotuluĭ*, Stinghe 23; *Rumun a districtuluĭ nostru*, id. 29; *Rumuni a legi greceştiĭ neuniţi*, id. 30; *Rumun a legiĭ greceştiĭ*, id. 31; *oameni a legi greceştiĭ neuniţi*, id. 35 etc.

[2] Cf. *domnul arhiepiscopŭ şi mitropolit Belgraduluĭ şi a Carlovţi*, Stinghe, 23; *ăcasta lor slobodă scrisoarĕ*, id. 26, etc. Se omite chiar şi dinaintea posesivului: *de la noastri neprecepuţi oraşani*, id 29. In cele două exemple din urmă însă poate fi vorba şi de contragerea celor doi *a* care ar trebuì să urmeze unul după altul.

[3] Cf. *toate familii aceşte*, Stinghe, 32; *de la tot grunturi fieşte cui va fi dĭjma a cere*, id. 38.

[4] Cf. *acesta ... cătră noĭ tremisă scrisoarĭa*, Stinghe 23; *ăcasta lor slobodă scrisoarĕ*, id 26; *întru ăcasta a noastră scrisoarĕ* id. 27; *decât altora minčunoasă scrisoarĭa*, id. 39; *totdeaună or fi lor neopritŭ*, id. 29, ş. a.

[5] Cf. exemplele adevărat, nu tocmai sigure, întru cât ar puteà fi vorba de contragerea lui *a* în vocala iniţială a verbului: *nu sănt slobod aduce*, Stinghe, 29; *de vor şi vre ei întru ăcastŭ mal de sus oraşu, a sa avuţia caseĭ ave...*, id 24. Dacă am aveà la dispoziţie şi alte documente

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

11°. Uneori se confundă numerii: *Şi nime nu-i drăzniiă să le întrebe de fata luĭ, de să nu o dâ (sic,* = „dĭa") *şerpeluĭ* (66 r°); *nice dănăoare n-au fost lucrur ca acela vede* (= „a vedeà") (83 v°); *şi botedzâ tăţi, carele* (= „carii" s. „carei") *erà cu însulă* (72 r°)[1].

12°. Se confundă genurile: *ce într-acest ezer este o* (dacă nu cumva trebue citit *on* = „un", cf. *într-on chipŭ* la 79 v°) *şerpe maire şi răŭ* (68 r°); *adecâ amu acĭasta părinte* (20 r°); *şi acĭasta părintele nostru de suflete* (20 v°); *nu ĭaste al'tâ toc'malâ, fără numaĭ acesta* (49 r°) etc.[2].

13°. Alte acorduri sau forme greşite: *începătura aceştiĭ orbicĭune* (86 r°); *în dulcĭaţa aceştiĭ lume* (86 r°)[3].

14°. Una dintre cele mai caracteristice particularităţi ale Saşilor care vorbesc româneşte este că ei evită întrebuinţarea dativului, înlocuindu-l prin sintagma *la* + acuzativul. In textul nostru găsim un singur exemplu de acest fel (*şi-l dĕde la s[ve]tiĭ Gheorghie*, 71 r°), fapt care ne-ar puteà îndemnà să-l considerăm mai curând regional românesc[4].

15°. Găsim în sfârşit şi alte construcţii care nu pot veni decât de la un strein, d. p.: *atun'ce nu va hi milâ frate de frate* (99 v°); *aducerĕ amente-ĭ a morţii* (86 r°); *şi dĕde trupul luĭ Iosifŭ a lui H[ri]sto[s]* (55 v°) = „şi deade lui Iosif trupul lui Hristos"[5] ş. a.

---

[1] Cf. *se hieţi Dumilor Voastre senetos*, N. Iorga, *Doc. Bistr.* II, 74; *aceştiĭ suptŭ cetate ačasta supus orăşeni*, Stinghe, 24; *purgheri din afară slobod*, id. 24; *de vor fi trebuinţa*, id. 25; *nu vor pute fi turbiruiţ sau supărat*, id. 27; *dela tot grunturi*, id. 38, ş. a.

[2] Cf. *întru ai multe şi bun* (= „bun"), N. Iorga, *Doc. Bistr.* II, 74; *căte bani s'au luat*, Stinghe, 35; *şi eĭ direptate ala avănd*, id. 38; *aceşti adevaraţ respunsuri*, id. 38; *nu socotindŭ privilegii lorŭ*, id., 29; *alţ relaţii*, id., 32; *acela pofta lor*, id. 36.

[3] Cf. *ommul noastrea*, N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 74; *dem ştire dumile voastre*, id., ibid.; *fere de slobozirĕ pre luminateĭ curti înpărăteşti*, Stinghe, 29; *tuturor lăcuitor din Cronşlotu*, id. 30; *a noastri lăcuitor jalbele sănţŭ*, id. 38.

[4] Cf. însă *scriem pacea şi sănetate la preatini şi vicin ai noştri, la părchelabi şi la vornicŭ şi la vatamani din sat*, N. Iorga, *Doc. Bistr.* II, 73; *şi la toţ meşteri cari sânt la noi... privileghiĭ sănt de ţeh*, id. 33; *orŭ pute... agonisì pita la sine*, id. ibid.; *nu vor pute agonisì hrana la sine*, id. 35.

[5] Cf. *nimenŭ nu se cuvine*, Stinghe, 36; *trebue noao foarte a se mirà*, id. 31, ş. a.

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

Dar cum am ajuns la convingerea definitivă că diftongarea lui *a* în *ai*, precum şi aceea a lui *u* în *ui* şi *e* în *ei* din alte manuscrise vechi, trebue atribuită unor Saşi care scriau româneşte?

În vara anului 1922, supt impresia celei dintâiu citiri a manuscrisului descris mai sus, aflându-mă în Năsăud, am fost invitat de mult stimatul mieu fost profesor şi coleg, Dl Virgil Şotropa, ca să văd interesantul material ce i s'a trimis din Arhivele Bistriţei cu privire la istoria Văii Someşului de sus, în special a graniţei, de care se ocupă de multă vreme. Mi-a arătat o seamă de documente foarte importante din secolul XVIII, atât latineşti, cât şi româneşti. Între altele am văzut şi scrisoarea latinească de la 1 Aprilie 1758 adresată Românilor din districtul Năsăudului de canonicul şi candidatul de episcop Grigore Maior pe care a publicat-o ulterior în *Revista istorică*, IX, 1923, No 1—3, p. 24—25. Această scrisoare are şi o traducere românească, făcută, cum crede d-l Şotropa, de vreun magistrat bistriţan. Citind această traducere, am întâlnit în ea, spre marea mea surprindere, formele *cairele, mairele, taire.* Intrigat de acest fapt am întrebat pe d-l Şotropa dacă a mai întâlnit acest fenomen fonetic şi în alte documente afară de această traducere. Împrejurarea că el se întâlneşte în documente aşa de târzii adecă ar puteà să ne dea o explicare pentru aceleaşi forme din manuscrisele noastre cele mai vechi, inclusiv manuscrisul liceului din Năsăud. D-l Şotropa m'a asigurat atunci că diftongarea *ai* se găseşte, „aproape în toate documentele româneşti scrise de Saşi" şi a mai adaus „doar Saşii aşa vorbesc".

Ulterior d-l Şotropa mi-a mai comunicat următoarele date:

1°. Într'o scrisoare adresată preoţilor din Mocod, în 14 Iulie 1757, primarul Bistriţei Ioannes Fridericus Klein semnează *„judeţul maire de la Bistriţe"*.

2°. În 1752 este pomenit într'un protocol judecătoresc un fiu al popei *„Sellajre"*, nume în care iarăşi se recunoaşte diftongarea *ai* [1].

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] *Sellajre* nu e decât forma diftongată în rostirea săsească a lui *Şelariu*. Pentru acest meşteşug cunoscut la Saşii bistriţeni cf. *„Şi voi schelarilor nime să n'aibă a băntul preste dzisa noastră"*, ap. N. Iorga, *Documente româneşti din arhivele Bistriţei*, Partea I, p. 5. La 1533 între juraţii Bistriţei e pomenit „Sigismundus *sellator*" (= „Sattler" s. „Sadler"), ap. N. Iorga, *Ştefan cel Mare, Mihaiu Viteazul şi mitropolia Ardealului*, în *AAR.*, s. ist., Seria II. t. XXVII. p. 18. In trei documente românesti din 1621 e

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

3°. În catastihurile de dare ale vechei arhive bistriţene se întâlneşte de mai multe ori numele satului „Vărarea“ scris *„Varaire.“*.

4°. În tabloul popilor din „vidic“-ul Năsăudului din a. 1733: *Popa Grigoire, Floire, Istrajte.*

5°. În tabloul popilor din a. 1746: *Larjaon* (probabil în loc de *Lairion* = „Larion“), *Vailan* (= „Vălean“), *Ojane* (probabil în loc de *Oajne* = „Oanea“).

6°. În tabloul pământurilor hipotecate (pentru stolă etc.) din a. 1755: *Thoider Karbuine* (Maieru), *Chilip Gaichi* (= „Gaćii“, „Gafii“, din Feldru), *Lazar Nikoire* (Feldru), *Gjorgye Szojerik* (= „Şoaric“, „Şoarec“ din Rebrişoara), *Luka Nikoira* (Rebrişoara), *Lazar Maire* (Poeni), *Krestair* (= „Crestar“) *Simion* (Bichigiu), *Todoraş a Sojrii* (= „sorâ“, din Runc).

7°. În scrisoarea guvernului ardelean către norodul someşan din a. 1755: *maire, szuperaire, dreptaite.*

8°. În scrisoarea Românilor din măeriştile Bistriţii către Vlădica, din a. 1760 (scrisă probabil de un Sas ori de un Român care a umblat în şcoli săseşti): *plecajre, aschesaire* (= „aşezare“).

9°. În scrisoarea din 19 Iunie 1761 a protopopului Anton Farkas din Năsăud către Ştefan Cute (Feldru): *frajtye.*

10°. În scrisoarea de mărturie pentru Ciacău şi Jderii din a. 1761: *Rotair Vasile, Vasile Versair* (= „Vărzar“), *Sadin Kosokair* (= „Cojocar“).

11°. Formele *maire, caire* se întâlnesc şi în alte acte afară de cele menţionate mai sus.

Cu toate că nu puteam să mă îndoesc de loc în privinţa celor ce mi-a afirmat d-l Şotropa despre rostirea cu *ai* a Saşilor care vorbesc româneşte, ştiindu-l un perfect cunoscător al limbii săseşti, totuşi am căutat în tot chipul să verific ceea ce mi-a spus.

În târgul care se ţine în fiecare Joi în Năsăud vin numeroşi Saşi din regiunea Bistriţei. Am luat contact cu ei şi m'am convins că în adevăr graiul lor e plin de diftongări, între ele şi

cetatea Bistriţii“, ap. N. Iorga, *Doc. Bistr.*, Partea I, p. 38—39; Partea II., p. XIII şi 3. Un „*Schalayr* Beck“ e pomenit la 1620 şi în *Socotelile Braşovului* şi scrisori româneşti către sfat în secolul al XVII-lea de N. Iorga, *AAR.*, s. ist. Seria II, t. XXI, p 158. Pentru terminaţiunea în *-e* cf „Pötter *Kroytoire*“, ibid., p 181 (a. 1633) şi „Stan *Portare*“, ibid., p. 222.

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

diftongarea pe care o căutam eu, precum şi că diftongările le fac şi când rostesc cuvinte româneşti. Nu toţi însă rosteau destul de „săseşte" cuvintele româneşti. Unii le rosteau întocmai ca şi ţăranii noştri, deci foarte bine. De la unul care dădeà mai mult colorit săsesc cuvintelor româneşti totuşi am putut prinde propoziţia: „*Sche mai faische Tuader?*" La despărţire a spus însă: „*Pasche bunə!*"

Reîntorcându-mă în Cluj, am aruncat o privire în *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*-ul redactat de Adolf Schullerus. Din aşa numitele „tabele fonetice" de pe p. XLIII ş. u. ale fasc. 1 a acestui important dicţionar am putut să mă conving numai decât de existenţa diftongărilor *aę, aⁱ* şi *uę, uⁱ* în săseşte şi să văd şi extensiunea geografică a acestora. Nu în toate regiunile adecă se găseşte această diftongare. În o seamă de regiuni se păstrează vocalele lungi şi tonice nediftongate.

Cum pentru manuscrisul pe care-l studiam mă interesà în special graiul Saşilor din regiunea Bistriţei, deşi putusem constatà din tabelele fonetice amintite că la ei există diftongarea de care e vorba, cel puţin în elementele băştinaşe, totuşi am consultat şi preţioasele lucrări ale colegului G. Kisch, *Die Bistritzer Mundart verglichen mit der Moselfränkischen*, Halle a. S., 1893, şi *Nösner Wörter und Wendungen* (citată şi pentru alte particularităţi fonetice cu caracter săsesc ale manuscrisului nostru).

D-l Kisch atestă şi el diftongarea pe care o căutam, redând-o în lucrarea sa mai veche cu *aę* şi *uę* (cf. *BM.*, p. 26, II *a*), iar în cea mai nouă cu *aⁱ* şi *uⁱ* (*NWW.*, passim).

Iată câteva exemple de diftongare în cuvinte de origine germană:

1° *aę, aⁱ*: *krâęχ* (mgs. *krieche*); *tsâęgel (ziagal)*; *brâęf (briaf)*; *šlâęf* (praet. lui *šlâfen*), *BM.*, p. 26, II a; *blâⁱt* (mgs. *bluot*, mod. *Blüte*), *NWW.*, 29; *brâⁱchn (brechen)*, NWW., 24; *krâⁱchn (kriechen)*, NWW., 88; *šprâⁱchn (sprechen)*, *NWW.*, 48; *gəmâⁱcht (gemacht* „Vorschuss"), *NWW.*, 99; *paradeis* (< *Paradies*), *NWW.*, 40; *pupeiər* (< *Papier*), *NWW.*, 40 şi 119; *spâⁱgel* (< *Spiegel*), *NWW.*, 144; *dâch* (cf. ol. *dag*, germ. mod. *Tag*) are plur. *duᵃch* şi *dâⁱch*: *aⁱcht duᵃch* şi *aⁱcht dâⁱch* = 8 Tage, *NWW.*, 29; *gât* (mgs. *guot*; germ mod. *Gut* „Vermögen") are plur. *gâⁱter*; *fâssdâch* (mgs. *voztuoch* „Decktuch") are plur. *fâⁱssdâⁱchər*: s. a.

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

2°. *uę, uⁱ*: *Kuⁱsn* „reden, plaudern, schwatzen“ (cf. fr. mos. *kôsən, kusən*); *gekuⁱs* (cf. mgs. *gekôse*) „Gerede“, „Gespräch“, *NWW.*, 92; *buⁱbəs* = 1°. „Bofist“, 2°. „stämmiges Kind“ (cf. mgs. *buobe*; germ. mod. *Bube* şi *Bubenfist*), *NWW.*, 26; etc.

Cum se vede chiar şi numai din puţinele exemple citate, diftongarea despre care vorbim nu e provocată totdeauna de aceleaşi pricini. Uneori ea e rezultatul schimbării condiţiilor de producere a sunetelor, altădată al apofoniei (la conjugarea verbelor), iar de cele mai multe ori al metafoniei (la declinaţiune şi derivaţiune). Cea din urmă e cea mai nouă şi cea mai obicinuită.

Cuvintele de origine streină sânt tratate din acest punct de vedere la fel cu cele germane, fiind diftongate şi în ele vocalele lungi şi tonice (din româneşte cele tonice au fost considerate lungi). Astfel în *SsWb.*, p, 396—7 pentru *bâl* „Darm“ < ung. *bél* se dă şi forma *baêl*, iar cu o pagină mai nainte *baika* e considerat ca fiind corespondentul ungurescului *béka* „Frosch“. *Schâⁱk, tschâⁱk* şi *schäk* „Schmerle“ se derivă din ung. *csik*[1]. Din româneşte sânt: *bâⁱš* „Senne“, „Oberschafhirt“ *KNWW.*, 14; şi *bâtsch*, Br. 10) < *baciu*; *kâⁱpich* „schussig, närrisch“ (*KNWW.*, 78) < *capiu; kontraⁱš* „der behufs Kontrollierung des Salzhüters den Gegenschlüssel führende Salzbrunnenverschliesser“ (*KNWW.*, 87; Br. 62) < *contraş*, care mi-e cunoscut şi mie din regiunea Năsăudului şi care a intrat şi în dialectul Secuilor din Treiscaune în formele *kontrás, kontorás* (*Magyar nyelvészet*, VI, 356; Szinnyei, *M. Tsz.*, I, col. 1165) şi trebue adus în legătură cu *control, controlă*, fiind probabil o corupţie a lui **controlaş* supt influenţa lui *contra*[2]; *faⁱchel (KNWW.*, 41), *faęchel, fächel (SsWb.*, 287) „Fächlein Schleier der [Jung-] Frauen“, „Leinwand, die an den Schleier geheftet herabhängt“ < rom. *fachiol*, nu din ung. *fátyol*, deoarece altfel ung. *ty* = *tch* > *ch* ar fi fără analogie (*Sswb.*, *l. c.*); forma sudică *fâtjel, fâtchel* în schimb e din ung. *fátyol*; *Lâᵉchnts (KBM*, 26), *Lâⁱchnts* (KNWW., 93) din un mai vechiu *Lechnitz* (doc. a. 1452 *Lechnicia*), iar acesta probabil din un rom. vechiu **Lechiniţa* sau chiar **Lenchiniţa* (< p.-slav. *lęnkǫn, lękti*

[1] Fr. Kramer, *Idiotismen des Bistritzer Dialektes* în *Programm*-ul liceului săsesc din Bistriţa pe 1877, p. 113.

[2] Cf. şi Damian István, *Adatok a magyar-román kölcsönhatáshoz*, Budapest. 1912. p. 28.

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

„krümmen“ [1] + suf. loc. *inĭcĭ* [2] + *a*, care ar fi putut da atât săsescul *Lechnitz*, cât şi rom. actual *Lechinţa* şi ung. *Lekence*; *Eidəš* <, rom. *Ideciu*, *Idiciu* (cf. şi ung. *Idecs*, KNWW., 40); *Kreisch* < *Criş* (cf. ung. *Keresd*); *bubəs* şi *buibəs* „Knorren am Holz, am Kopf des Menschen“ < *bubă* (Br., 59) ş. a.

Diftongări făcute de străini în cuvinte de origine românească găsim curând după întâlnirea noastră cu Saşii. Dar documentele care ni le păstrează sânt scrise latineşte şi slavoneşte. Astfel nu putem şti totdeauna originea celui ce a scris documentul. Afară de aceasta ortografia celor dintâiu nu ne dă totdeauna putinţa unei cetiri sigure. Totuşi iată câteva exemple.

Boiul-mare de lângă Sighişoara s'a numit la început *Bun* s. *Buni*. Aşa apare în cele mai vechi documente. La 1300 îl găsim în forma *Bwn* (de mai multe ori) [3], la 1315 *Bun* (iarăşi de mai multe ori) [4]. Ungureşte se numeşte şi astăzi *Bun*. Dar încă la 1341 ia forma *Buyn* [5], care foarte probabil vine de la un Sas şi se poate ceti *Buin* şi *Boin* [6]. Din *Boin*, considerat de plural săsesc, pare să se fi reconstruit singularul românesc *Boiu*, numele actual nu numai a satului de care vorbim, ci al mai multor sate româneşti din Ardeal.

D-l coleg V. Bogrea mi-a atras atenţia asupra formei diftongate a numelui unui sat Хрьсомѣнци, care se găseşte într'un act slavon de la 3 Octomvrie 1385 la A. Ştefulescu, *Mănăstirea Tismana*, Bucureşti, 1909, p. 168, iar în forma articulată Хрьсомѣнцїи în alt act slavon din 2 Iunie 1547 (ibid., p. 236). In amândouă aceste acte i se confirmă mănăstirii Tismana „satul Vadul-Cumanilor cu jumătate Toporna, şi Balta Bistreţu de la Topliţa până la Gârla cea repede mai sus de Covăciţa cu satul Hâr-

[1] Berneker, *SEW.*, 707.

[2] De sufixul local *-inţi* s'a ocupat V. Bogrea, *Dacoromania*, I, 218.

[3] Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. I, 219—220.

[4] Idem. I, 313—314.

[5] Idem. I, 519.

[6] Cf. ung. *Hunyad* (+*vár* s. rom. *Hunedoara*) > săs. *Hoinden*, *Hwinden* (cf *Quellen zur Gesch. Siebenbürgens aus sächsischen* Archiven, vol. I, *Rechnungen*, p. 73 şi 93. [Acest *Hoinden* săsesc, pentru celalalt *Hunyad* unguresc, trebue să fie la baza formei româneşti *Huedin*, care nu se poate explică, din cauza lui *-in* final, din ung. *Hunyad*, care ar fi dat **Huńad* > **Huiad*, ca în *Huniedoara* < *Hunyadvár*. Numele românesc ar fi deci un indiciu că Saşii [illegible]

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

somuinţii şi Tismana pe ambele părţi". Satul e identic cu храсомонци, care e citat de I. Bogdan din un act de la 1387 în *Lui Titu Maiorescu, Omagiu,* Bucureşti, 1900, p. 593. În *Marele Dicţionar Geografic,* vol. III, p. 713, unde ar trebui să fie, însă n'am găsit nici o comună cu acest nume. Forma diftongată *Hârsomuinţii* ar puteà să fie nu numai de origine săsească, ci, cum crede D-l Bogrea, deoarece ea se găseşte în două acte slavone şi regiunea Tismanei e în nemijlocită apropiere de *Mehedinţi* şi de Sârbii de la care avem cele mai multe numiri topice terminate în *-inţi,* ar puteà fi considerată şi de o contaminare a lui *Hârsomunţi* cu acest sufix, asupra căruia cf., cum am amintit, tot Bogrea, *Dacoromania,* I, 218.

In un document latin din 6 Iulie 1391 e pomenit „*Mayna*", „comes Myrcii vaivodae"[1]. Evident, *Mayna* = „Manea". In alt document latin de la 1413 găsim un „*Taytte*", „Walachus de villa Gassendorff"[2]. Ar puteà fi vorba de o formă diftongată a lui „tată".

Cât priveşte regiunea Bistriţei, n'avem documentele vechi publicate în întregime. Dr. Albert Berger în ale sale *Urkunden-Regesten aus dem alten Bistritzer Archive,* publicate în *Programm des evangelischen Obergymnasiums zu Bistritz* pe 1893, 1894 şi 1895 se mulţămeşte să ne dea numai conţinutul lor. Astfel nu le putem utilizà din punctul nostru de vedere. Acel „Mayrosch von Rebra" pe care-l întâlnim în 1502[3], nu e sigur. Ar puteà fi atât „Maroş" s. „Mareş", cât şi „Măgheruş", „Măeruş" sau altceva.

La 29 Septemvrie 1523 guvernul oraşului Bistriţa încuviinţează populaţiei româneşti din „vidic" să-şi întemeieze o mănăstire între satul Hordou şi Telciu, la stânga drumului, spre Apus, lângă apa Bichigiului, „unde mai fusese odată o mănăstire ca aceea"[4]. La 1533 juraţii saşi ai Bistriţei confirmă Vlădicăi „Layr Iowan" şi călugărilor acestuia privilegiile acordate odinioară călugărilor din mănăstirea ardeleană a Bistriţei, cari „iuxta graecam et antiquam ecclesiae normam extra fumosas civitates, in silvis degentes vivunt suaque domicilia in recessu

[1] Z.—W., *Urk.,* I, 35 şi 731.
[2] Idem. I, 577 şi 754.
[3] Berger, *o. c.,* II, 1894, p. 13.
[4] N. Iorga, *Doc. Bistr.* Partea I, p. XVI; cf. şi Berger, III 1895, p. 27.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

ab habitaculis hominum constituunt", pentru ca „ibiden secundum ritum et consuetudinem eorum pacifice et quiete vivere valeant, ita tamen [quod] silvas circumiacentes sibi proprie [retinere] non debeant" [1]. D-l Iorga în *Doc. Bistr.*, Partea I, p. XXXIII bănueşte că în acest „Layr Iowan" ar fi vorba de „Ilarion". In AAR., s. ist., seria II, t. XXVII, p. 5 afirmă cu siguranţă acest lucru. Cred mai de grabă că e vorba de „Larion", forma obicinuită în aceste părţi, despărţită în două de etimologia populară a juraţilor saşi şi apoi diftongată în partea întâie după felul de rostire al acestora.

Două exemple din limba actuală a Saşilor bistriţeni mi-a comunicat D-l A. Bena, care le-a găsit adunându-şi materialul pentru teza D-sale de doctorat despre „Limba română la Saşii din Ardeal": *„Bäre, kâre* **fâ[i]sche** *Pâk"* ![2] = „bere, care face poc" şi **„Trâ[i]sche**, *Korda Fritzi"* = „trage, Korda Fritzi" [3].

Mult mai bine stăm în privinţa regiunilor Sibiiului şi a Braşovului.

Pentru cea dintâiu avem: *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven*, vol. I: *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation* (1380—1516), Sibiiu, 1880, şi N. Iorga, *Socotelile Sibiiului* în AAR., s. ist., t. XXI, p. 271—302.

Din *Rechnungen* extragem numai câteva forme sigure, indicând în paranteze pagina: *Baÿda* = „Badea" *de Argesch* a. 1500 (278) ∽ de *Switz* a. 1501 (208), ∽ *de Zagonem* a. 1500 (291) [4]; *Valentino Pittaÿr* = „Pitariu" a. 1506 (439) [5]; *Mayna* = „Manea" a. 1503 (363, 370), *Maÿn* a. 1503 (369), [6]; *Radul spataÿerium* a. 1504 (415), *Radul spathaÿr* = „spătariu" a. 1506 (433); *Gaÿles* = „Galeş", numele unui sat de lângă Sibiiu, a. 1506 (423) [7]; *Waÿlia* = „Valea" a. 1504 (453) [8] ş. a.

[1] N. Iorga, *AAR.*, s. ist., seria II, t. XXVII, p. 18—20.

[2] Albert Schuller, *Nösner Schnurren, Nîsner Mâtn*, Hermannstadt, 1910, p. 29.

[3] Idem, p. 31. — La p. 28 se spusese: „Bässgeich schpillt der Korda Fritzi".

[4] Cf. şi *Bade de Argesch* (271), *Bada de Argesch* (276) ∽ *de Compolong* (271, 279), ∽ *de Maluren* (277), de *Rybnig* (272), ∽ *de Slatina* (280, 298).

[5] Cf. *Valentinus Pÿthar* a. 1509 (535).

[6] Cf. *Mane, Man, Maan* (148, 151, 187, 191, 232, 273, 275, 276, 277, 288, 304).

[7] Cf. *Galis, Gales, Galesdorff, Galasdorff* (182, 207, 209, 503, 506).

[8] Cf. *Walya* a. 1506 (423); *Walÿa* a. 1507 (455) a. 1510 (183).

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

Din *Socotelile Sibiiului* ale D-lui N. Iorga citĕm: *Spatar Dikull* de la 5 Sept. 1655 (279), *Joan Oylye* de la 23 Iunie 1659 (281), acelaşi care la 20 Aprilie 1658 erà *Jon Ollya* (282).

D-l Bogrea mi-a atras atenţia asupra numelui lui „pan Vasilie P a i n d u r, mare Stolnic", care iscăleşte un act slavon de la 30 Iulie 1634[1], prin care Matei Vodă confirmă mănăstirii Tismana stăpânirea peste satul Turceni. Forma *Paindur* se poate explică în două chipuri: ori ar puteà să fie numele redat corect şi atunci Vasilie Paindur sau, mai bine, înaintaşii săi trebue să fi fost de origine Saşi, ori vine de la diacul care, deşi Sas, scrià slavoneşte. Cât priveşte pandurii şi calea pe care ne-a venit acest cuvânt aşa de curând, găsim o informaţie preţioasă în N. Iorga, *Socotelile Sibiiului*, *AAR.*, s. ist. t. XXI, p. 273:

„Am 23 Ianuarie [1606]. Schickt ich einen Stadt Diener bis kegen Millmbach zu erforschen wegen der P a n d u r n und Tattern, die in den Hattczig geraubt hatten . . .". Atât la Tismana, cât şi la Haţeg, sântem în apropiere de regiunea săsească a Sibiiului.

Din regiunea Sibiiului trebue să fi fost şi autorul sau cel puţin transcriitorul versurilor româneşti tipărite cu litere latine din *„Favor aonius quondam erga d. Valentinum Franck iuniorem, patricium cibiniensem, declaratus a nonnullis fautoribus et amicis* . . . Cibinii per Stephanum Jüngling excussum, anno MDCLXXIX", republicate de d-l N. Iorga în care, alături de alte particularităţi întâlnite şi în manuscrisul nostru, mai găsim, împreună cu pe *mare* (de două ori) şi forma *nâire* = „n'are" (p. 7), relevată de d-l Puşcariu[2], şi *puinye* (p. 8)

Dr. Albert Amlacher, *Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos bis zum Uebergang Siebenbürgens unter Erbfürsten aus dem Hause Oesterreich* (1690), Sibiiu, 1879, în care ar trebuì să găsim exemple de diftongări din regiunea Orăştiei, nu ne dă nimic în această privinţă, fiindcă cea mai mare parte din documente sânt latineşti şi nu sânt scrise de Saşi decât foarte puţine.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] A. Ştefulescu, *Mănăstirea Tismana*, p. 309. — Tot Dl Bogrea îmi comunică şi că *„Vasile Palandur*, vel- stolnic", se găseşte la Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, IV, 358.

[2] *Dacoromania*, I, 381. Versurile însă nu sânt „de pe la 1666", cum le datează d-l Puşcariu, având în vedere data celei dintâiu cărţi cu care ele se găsesc împreună. Titlul citat ne arată lămurit că sânt din 1679.

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

O recoltă foarte bogată avem însă din regiunea Braşovului. Pentru aceasta putem întrebuinţă ca izvoare bogata colecţie *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, pornită în Braşov la 1886, din care ne vom restrânge aici însă numai la cele dintâiu două volume de *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt* (1503—1540), apoi N. Iorga, *Socotelile Braşovului şi scrisori româneşti către sfat în secolul al XVII-lea*, publicate în *AAR.* s. ist., seria II, XXI, pp. 111—270.

Iată câteva exemple sigure din cea dintâiu: *Aylda* şi *Alda* = „Aldea“ *Bulgarus* începând cu a. 1503 (I 2, 4, 35, 39, 93, 192, 266, 276, 277, 278, 363, 463, 510, 528, 530), *Aylda de Brayla* a. 1503 (I 29, *Aylda Thompa* a. 1534 (II 705); *Baida* = „Badea“ *de Slatina* a. 1503 (I 8), ∽ *de Compolong* (I 20, 30); *Bayda Egyptio* a. 1503 (II 292), *Bayda Cziganus* a. 1533—1538 (II 292, 466, 492, 493, 539), *Bayda Postelnyk* a. 1538 (II 580, 581); *Baÿla*, *Baÿle* = „Balea“ *de Braÿlla* a. 1530 (225), ∽ *de Buckarest* a. 1529 (174), ∽ *de Fogaras* a. 1536 (II 443, 447), a. 1537 (II 510), a. 1538 (II 559, 594), a. 1539 (II 632), ∽ *de Pitest* a. 1529 (II 174); *Buyna* = „Bunea„ a. 1530 (II 230); *Tschoynte* = „Ceontea“ a. 1529 (II 173); *Koydre* = „Codrea‘ a. 1529 (II 174); *Floyre* = „Florea“ *Walachus* a. 1538 (II 567, 568); *Mikul de Floytsch* = „Floci“ a. 1529 (II 174), *Ztoyka de Floytsch* a. 1529 (II 175), *Ztoyka Floytsch* a. 1529 (II 175); *Ztoyka Goylam* = „Golea“ ori „Golan“ a. 1529 (II 174), ∽ *Goylan* a. 1540 (II 678), *Mayne* = „Manea“ între a. 1503—1540: ∽ *Bulgarus* (I 1, 3, 11, 18, 25, 31), ∽ *de Bussov* (I 12, 26), ∽ *de Stoynest* (I 32), ∽ *Thorschor* (I 30), ∽ *Scherb de Thorschor* (I 67, 69); *Mayne* (II 225, 232), ∽ *de Braylla* (II 173, 174, 231), ∽ *de Teyschayn* s. *Tyschtayn* (II 173, 228), ∽ *de Flotsch* (II 224), ∽ *de Nemoeşt* (II 173), *de Pythescht* (II 174); *Ztan Mayre* = „Mare“ a. 1529—1530 (II 174—217), ∽ *Mayra* a. 1535 (II 437); *Mayresch* = „Mareş“ de *Strypkoyn* = „Scripcani?“ a. 1530 (II 231); *Padwere* = „Pădure“ *Lwgofoth* a. 1534 (II 367, 368), *Paduere Logofott* a. 1537 (II 519), *Padwyre Lugofot* a. 1538 (II 560); *Pitayr* = „Pitariu“ *Lörencz* a. 1521 (I 346)[1], *Pythair*, *Pithair*, *Pytayr*, *Pytaÿr*, *Pytar*, *Pythar*, *Pyteur Iacobus* a. 1532 (II 249, 256 şi 790), *Ioanni Pÿtaÿr* a. 1532—4 (II 356), *Pytayr* a. 1535 (II 421, 427, 580, 583, 621, 623, 624); *Poynte* = „Punte“ *Gerge* a. 1530 (II 218); *Paytre* =

[1] Cf. şi *Pitar Lörencz* a. 1521 (I 345).

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

„Petre s. Petrea“ a. 1529 (II 173), a. 1530 (II 220, 221, 223), *Poytre, Poÿtre, Poytru* = „Petre, Petrea, Petru“ a. 1530 (II 221, 222, 227, 228, 230, 231, 233); *Nago de Ponayra* = „Ponoare“ a. 1530 (II 227), cf. şi *castellanus de Panayr* a. 1540 (II 785); *Stoyka Posteylnyck* = „Postelnicul“ a. 1534 (II 357); *Spatayr, Zpatayr, Zspatayr, Zpathayr* = „Spătariu s. Spătariul“ *Dragÿcz* a. 1534 (II 621), a. 1539 (II 622), ∽ *Paschydie* a. 1534 (II 372), ∽ *Dragomyr* a. 1534 (II 350); *Teyschayn* = „Teişani“ a. 1529 (II 173), *Teyschoyn* a. 1529 (II 177), corupt *Tyschtayn,-oyn* a 1529 (II 228, 229, 231); *Tuiffa* = „Tufă“ *Rado* a. 1530 (II 188) ş. a.

Din lucrarea d-lui Iorga am extras: *Popa Baylia* = „Balea“ a. 1606 (125), ∽ *Bayle* a. 1609 (129), ∽ *Baylle* a. 1613 (139), *Poppa Bayelle* a. 1613 (140), *Pope Baille Sohn* a. 1631 (179); *Lugenfott Baylle* a. 1620 (155), *Lugofott Baylle* a. 1621 (159)[1]; *Capitain* = rom. „Căpitan“ ori ung. „Kapitány“ a. 1686 (229), a. 1706 (253)[2]; *Kuppayrul* = „Cupariul“ a. 1625 (169); *Pötter Kroytoire* = „Croitoriu“ a. 1633 (181); *Opre Dreztayrul* = „Trăistarul“ a. 1624 (166); *Mayne* = „Manea“ *Giuzbascha* a. 1612 (134)[3]; *Komis Mayre* = „Mare“ (de două ori) a. 1634 (184), *Klutscher Mayre* (de trei ori) a. 1620 (154), *Sattrarul Maire* a. 1636 (187), *Satt[r]airul* = „Şătrariul“ *Maire* (ibid.), *Vornikul Pre Mayre* a. 1634 (184); *Pitaier* = „Pitariu s. Pitariul“ *Andre* a. 1605 (121) *Portaier* = „Portariu s. Portariul“ *Dima* a. 1606 (125), *Portaier Myhul* a. 1605 (120), *Portair Nika* a 1606 (125); *Raydul* = „Radul“ *Wayda* (de două ori) a. 1621 (158), pe aceeaşi pagină cu forma normală; *Ispataier* = „Spătariu s Spătariul“ *Dragitsch* a. 1605 (120), *Spatayr Mihaly* a. 1624 (166), *Spatair Mihallj* a. 1685 (228)[4], *Radul der S[pa]tayrul* a. 1620 (153); *Schalayr* = „Şelariu“ *Bech* a. 1620 (158); *Vasilajke, Vassilajke, Vassilaike* = „Vasilache“ a. 1672 (215), *Vaszilajke* a. 1674 (217), *Vassilaika* a. 1683 şi 1684 (225, 226)[5], ş. a. *Chakaynen* a, 1621 (159) ar puteà fi rom. „ciocane“ ori un plur. de la ung. *csákány*.

[1] Cf. *Lugefatt Balie* a. 1625 (168), *Logo-Fottul Bahlle* a. 1673 (216), *Legofetul Ballve* a. 1677 (219), *Logofottul Ballje* a. 1679 (221).

[2] Cf. *Capitan, Kapitan* a. 1604—1700 (117, 118, 119, 169, 190, 191 etc.)

[3] Cf. *Mayne* a. 1634 (184).

[4] Cf. şi *Szpotar Mihály* ibid., apoi *Spattar Dregitschan* (de două ori) a. 1696 (244).

[5] Cf. şi *Vassilaki* a. 1686 (230), apoi *Nikullaky* a. 1612 şi 1613 (135, 136, 140).

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

Fără să putem preciză din care parte, Sas trebue să fi fost şi necunoscutul care se adresează în 10 (20) Iulie 1593 către Petru Şchiopul, cu rugămintea să nu piardă prin zăbavă prilejul numirii în Domnie (Doc. Hurm. XI, 342—3), căci numai în gura unui Sas ne putem explică forma *perinţi*, şi mai ales pe *mairi* şi *Maire-Teftandar* relevate de Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II, fasc. 1, p. 52 şi de S. Puşcariu, *Dacoromania, I, p.* 387 [1].

Având în vedere cele expuse mai sus cred că toate diftongările copistului *C* al Psaltirii Scheiane, înşirate de dl I.-A. Candrea în vol. I, p. XXXVIII a lucrării sale asupra acesteia[2], precum şi de dl Ov. Densusianu, *H. l. r.*, vol. II, fasc. 1, pp. 52—53, 53, 54, 56, 72 şi 73, care se pot reduce la tipurile: *căraire* şi *caraire, cântaire, giudecaire, maire, măiri-, mestecaire, scapaire, staire, taire, muĭaire, cureaire, minuine, minuina-, păduire, genuikiele; ceireare*, la care mai putem adauge pe *meine*, trebue atribuite faptului că acesta a fost de origine Sas.

Copistul acesta mai are şi alte particularităţi despre care în legătură cu manuscrisul nostru am arătat că sânt de provenienţă săsească. Astfel:

1⁰. Diftongul *oa* în loc de *o: învrătoaşadză* (p. 204), şi *ua* în loc de *oa: cunuască* (p. 271).

2⁰. Diftongul *ea* în loc de *e: aştéptaiu, băsĕrĕcă* şi *besĕrĕcă, cĕrĕm, cerĕţi, cĕrĕţi, cerĕrĕ, ceirĕre, derĕptate, jĕţĕle, ferĕcaţii, ispovĕdĕşte, grĕşiĭu, mĕserĕre, poměnĕşte, poměnĕscă, prĕimĕşte, stĭajaşte, trĕmete, zàprĕtĕşte*, ş. a.[3].

3⁰. *E* în loc de *ă* şi *â: cureţi, cureţie* alături de *curuţie, dĕdeveru, înveţu, lacremat, rătecescu, tăneru* etc.; mai ales în loc de *ă* final: *către, doare, făre, cădzure, înplure, sparsăre, vărsare*, etc.; apoi *bendu* (p. 208), ş. a.[4].

[1] Altfel, supt influenţa străinilor de care erà încunjurat în exilul său, Petre Şchiopul însuşi scrieà româneşte foarte pocit şi cu o ortografie foarte apropiată de cea a Saşilor care scriau româneşte, cf. *chendu* = „când", *cherţi* = „cărţi", *ghendul* = „gândul„; *tirgu* = „târg"; *vinuvate* = „vinovat"; *focut* = „făcut"; *manastiri* = „mănăstiri"; *tiraba* = „treaba"; *avuzi* = „auzì", *cavuta* = „caută" etc. ap. N. Iorga, *Petru Şchiopul şi Mihaiu Viteazul* în *AAR*, S. ist. Seria II, t. XX, p. 441—445.

[2] *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*, Bucureşti, 1916.

[3] Cf. I.-A. Candrea, *Monumentele cele mai vechi de limbă românească* în *Noua Rev. Română*, 1901, No. 36, p. 539.

[4] Cf. Candrea, ibid. şi *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XXXVI.

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

4⁰. *o* în loc de *ă*: *flomăndu* (p. 357), *sărbotoare* (passim) etc.

5⁰. Reducerea diftongului în: *aştaptă, ghetadză, lucradze*[1], *plecatu-n-ai* (p. 298); în *apoa* = „apoia" (p. 449); a lui *ĭu* din *-torĭu: agĭutoru[lŭ], agĭutorului, coperitoru[l], cuptoru[l], izbăvitoru, miluitoru, oblicitoru, vietorul;* din *cerĭu* care la acest copist apare foarte des fără *ĭ*[2], precum şi a lui *au* din *arul* (p. 222; şi la Coresi!) şi *astrul* (p. 418), ş. a.

6⁰. *I* în loc de *â* în: *kinilor* = „cânilor" (p. 202); *tirì* = „târî" (p. 346), *tirit-ai* = „târât-ai" (p. 485); apoi poate şi în *spunindu* (p. 243), *bătrăniţile* (p. 304), *bătrăniţe* (p. 305), *răsiritul* (p. 378 şi 525), ş. a. alături de *părănţi-* = „părinţi" (p. 243, 244), *minţără* ş. a.

Mai puţin sigure:

7⁰. *A—a* în loc de *ă—a* sau *a—ă*: *amariră, bogaţĕşte, bogaţiia, încalecaşi, înparaţii, învaţararĕ-se, lasa, lasaĭu, marirĕ-se, salaşu, sapa-se-va, saraculŭ, saraci, scapare, tariĭa, vătamaşi, vătamaţii, vrajmaşi* etc.[3]; dar şi *a* din *ă* înainte de alte vocale: *carbuni, dumbravilorŭ, înparţi-veri, pămantu, prĕslavi-se, preslavită,* ş. a.

8⁰. *E* în loc de *ea*: *me* = „mea" (foarte des), *alese, beserecă, băserecă, beserăcă, blagosloveşte, berbece, cămeşe, ele, este, fece, feceră, frumuseţe, fete, fărălege* etc.[4].

9⁰. *O* în loc de *oa*: *broşte, fomete, întorce, întorse, morte, nopte, ominii, omerie, omenilorŭ, susiora, sisiora, tote*[5].

10⁰. Confundarea lui *o* cu *u*: *bucoraţi-vă, conoaşte, corundu, covintele, înpromut, întro, tutororu* etc.[6].

11⁰. Nu putem precizà nimic în privinţa formelor *re* şi *ri*. Cele dintâiu se găsesc mai regulat la copistul *B* decât la *C*[7]. Cele din urmă sânt obicişnuite la fel în toate părţile textului. Totuşi formele *ră*, care sânt mult mai dese, sânt cele normale[8].

12⁰. Dacă am cercetà cu băgare de seamă, afară de aceste particularităţi fonetice, proprii şi manuscrisului nostru, cu siguranţă am mai găsì şi altele, precum şi forme analogice greşite ca: *aflamu-o* =

[1] Idem, *Mon.* l. c.; *Psalt. Sch.*, vol. I, p. CXLI.
[2] Idem, *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XXXVII.
[3] Idem, *Mon.*, l. c.; *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XXXVI.
[4] Idem, Mon., l. c.
[5] Idem, *Mon.*, l. c., p. 540; *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XXXVI.
[6] Idem, *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XXXVI—XXXVII.
[7] Idem. *Psalt. Sch.*, vol. I, p. CXXXVII.
[8] Idem, ibid., p. CXLVII—VIII.

Babeş-Bolyai Central University Library Cluj

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

„aflămu-o„ (p. 435); ori particularităţi sintactice proprii Saşilor ca lipsa articolului în: *Stăndu era picoare noastre* (p. 423), *Ierusalimŭ zidim ca cetate* (p, 423), *mai vrătosŭ de anină umnoji-se-voru* (p. 452), *deştingu ca roao* (p. 488); prezenţa lui în: *Ca o mie de aii* (p. 296), *şep'tedzečŭ d[e] aii* (p. 297) ş. a., care nu se găsesc în celelalte texte similare.

Altădată[1], pornind din o greşală comună a Evangheliarului lui Radul de la Măniceşti şi a celui al lui Coresi[2], afirmam, de acord cu M. Gaster[3], M. Roques şi I.-A. Candrea[4], •că cel dintâiu ar fi o copie de pe cel din urmă. Afirmaţia însă o făceam cu oarecare rezervă şi la sfârşit adăugeam că „nu trebue să ne scape din vedere că Radul vorbeşte de un „izvodŭ" de pe care a copiat (v. *Columna lui Traian*, 1882, p. 56), deci, mai curând, manuscris" (*Dacoromania*, I, 351—2). Acum, având în vedere forma *maire* din Evangheliarul lui Radu, precum şi altele pe care le voiu arătà numai decât, mă asociez cu totul la părerea exprimată de d-l Puşcariu, după care Radul a avut înaintea sa un manuscris identic cu al lui Coresi[5], adăugând numai că acest manuscris erà copiat de un Sas şi, în vreme ce Coresi a înlocuit aproape toate formele săseşti, Radul, mai puţin atent decât tipograful care îndreaptă şi în corecturi, a păstrat mai multe din ele neschimbate. Că Radul copià de pe alt text decât al lui Coresi ne dovedesc greşeli de felul lui *mai făcătorii* (Mat. zač. 9)= „pacefăcătorii", *încalţindu-se* (Marc. zač. 65) = „încălzinduse" etc., care nu puteau fi citite greşit din textul tipărit bine al lui Coresi. Că textul de pe care copià fusese scris de un Sas, o mai dovedesc:

1⁰. Diftongările de felul lui *întoarcŭ* (Luca, zač. 94) = „întorc"; *învăţătoariul* (Ioan, zač. 8) = „învăţătorul"; *spuea* (Marc.

[1] *Dacoromania*, I, 350-2. E vorba de *al celui* (Mat. zač. 56)= „alciului = < ung. *álcs, ács* „teslar", „dulgher" „cioplitor". Dar mai sânt şi alte greşeli comune în cele două cărţi de care ne ocupăm, dovadă că pornesc de la acelaşi izvor: *a grăului* = „agrului" (Mat. zač. 54), *a se pitì* = „se ispitì" (Marc. zač. 2) ş. a.

[2] *Archivio glottologico italiano diretto* da G. Ascoli, XII, Torino (1890-2) [1], p, 199.

[3] *Romania*, XXXVI (a. 1907), p. 431, nota 2.

[4] *Psalt. Sch.*, vol. I, p. CV.

[5] *Dacoromania*, I, 351, nota 2.

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

zač. 6 şi Ioan, zač. 12) = „spue“, căruia la Coresi îi corespunde *propoveduim* şi *propoveduĭască; dĕdĕ* (Ioan, zač. 16) = „deade“; *aciasta liubovul* = „acesta lĭubovul“, care nu se găsesc la Coresi.

2°. Probabil şi numeroasele exemple de rostire *a—a* în loc de *ă—a* şi *a—ă*, precum şi cu *a* din *ă* şi înainte de alte vocale: *eata* (Mat., zač. 4), *vaduolor* (id., zač. 94), *faţarnicilor* (id., zač. 95), *adapatŭ* (id., zač. 108), *curvarie* (Marcu, zač. 44), *vaduo* (Luca, zač. 14), *barbatŭ* (id., zač. 46), *lasatŭ* (id., zač. 67), *slavĭ* (id., zač. 71), *mancà* (Ioan, zač. 24), *spalatŭ* (id., zač. 44), *adevarŭ* (id., zač. 53) ş. a., cărora la Coresi le corespund formele normale.

3°. Poate şi formele palatalizate *cenĭe* (Marc., zač. 7), *cinie* (Ioan, zač. 43), *ăniemă* (Marc., zač. 29), *feriecaţi* (Luca, zač. 67), etc.

Cum se poate vedeà din cele expuse cu privire la manuscrisul liceului din Năsăud, săsească pare să fie nu numai *buine* relevată de Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II, fasc. 1, p. 72 şi de Puşcariu, *Dacoromania*, I, 381[1], ci şi *greĭ*, *vo* (= „vă“), *fore* (= „fără“), *dupo* (= „după“), *fo* (= „fă“), *forime* (= „fărâme“) şi, cum am arătat, şi formele cu *v* în loc de *ŭ* din Evanghelia slavo-română din Petersburg.

În legătură cu aceste constatări rămâne să se revizuiască întreg materialul de limbă al textelor noastre vechi şi să se cerceteze dacă Saşii luterani n'au făcut decât să copieze texte mai vechi, produsele curentului husit, cum cred unii, catolic şi naţional, cum afirmă alţii, ori ei sânt chiar traducătorii lor, cum presupune d-l Ov. Densusianu în *Buletinul Societăţii filologice.* III, 34 şi *H. l. r.* vol. II, fasc. 1, p. 8. La un centru de propagandă reformată luterană, dar care nu poate fi numai săsească, se gândeşte şi A. Rosetti, *Romania*, 1922, No. 191, p. 333: „Un second centre de propagande, tout aussi puissant que celui de

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1] Se găseşte şi forma *buinŭ*, apoi *căinii*, *căinilorŭ* (p. 40), despre care vom vorbì mai încolo, căci *ă* cu două linioare deasupra trebue citit *ăi*. — *Caltă*, obicinuit în unele regiuni ardelene, s'ar puteà explicà ca influenţă ungurească (cf. *voŭt — volt*) ori din *caută+ultă-*, presupunând că *a uità* este identic cu *a se uità*. Totuşi cf. *tălnaciului* < ung. *tanács*, la N. Iorga, *Doc. rom. din arh. Bistriţei*, Partea II, p. 10 (a. 1662-70), *svatul tălnaciului*, id. ibid. p. 15 (a. 1669), etc.

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

Sibiiu—Başov se trouvait dans la région du Zips et du comté de Saros, notamment dans les villes de Kaschau, Leutschau et de Leibitz. Th. Huszti, qui prêcha la Réforme dans le Maramureş, venait de là“ [1].

În orice caz nu trebue să ne scape din vedere că, deşi diftongarea *ai, ui* lipseşte din o seamă din manuscrisele noastre vechi, sânt în ele alte particularităţi care pot să aibă caracter săsesc. Astfel, cum am mai amintit, formele *re, ri* nu sânt exclusive, nici normale, nici chiar în Apostolul de la Voroneţ, cel mai vechiu dintre manuscrisele noastre. În acesta mai întâlnim, afară de îndoelnicul *înparate* (76/9), şi forma *aştaptă* (61/3), care am arătat de ce provenienţă poate să fie. *Aştaptă* se găseşte şi în Psalt. Vor., (ps. CIII, 11) Ca să nu mai pomenim de confundarea lui *o* cu *u*, de *e* în loc de *ea*, *o* în loc de *oa*, *a* în loc de *ă*, de *re* şi *ri* alături de *ră* şi *rî* etc. din Codicele Todorescu [2], e foarte suspectă prezenţa şi în acest manuscris a lui *aştaptă* şi mai ales confundarea consonantelor medii cu tenuele: a lui *v* cu *f (faptele — vaptele, fi — vi, focŭ — vocŭ)*, *ğ* cu *č (lĕge — lĭacĕ, atin'ge — atince, gĭudeţŭ — cĭudeţu — cĭudeţ)*, *b* cu *p (scum'bii — scumpii)*, *dz* şi *z* cu *ţ (bărbaţiloru — bârbadzi; pădzitu — pâzitu — păţitu)* [3]. In mod firesc aceeaşi e situaţia şi în privinţa Codicelui Marţian, care e copiat aproape slovă de slovă de pe Codicele Todorescu. Şi nu diferă mult nici aceea a Codicelui Sturdzan, în care se găsesc chiar bucăţi traduse din nemţeşte. Foarte multe particularităţi suspecte din acest punct de vedere arată Psaltirea Hurmuzachi, în care se scrie *o* în loc de *oa*, *e* în loc de *ea*, *a* în loc de *ă*, *u* în loc de *o*, şi invers, *re* şi *ri*, alături de *ră* şi *rî* [4]. În ea mai găsim şi forme ca *aştaptă*, *demănraţa, demănraţă, demenraţa, luminradză, însetadză* [5], şi mai ales grafia, deci proba-

[1] In notă se dă bibliografia chestiunii.

[2] Exemple v. la N. Drăganu, *Două manuscripte vechi*, p. 23 ş. u. şi 96 ş. u.

[3] Exemple şi mai numeroase, v. N. Drăganu, ibid., p. 21—22. Pentru confundarea consonatelor fonice cu cele afone şi invers, la Saşi, cf. *negoţ > nekots, colibă > kalip, brânză > pränts, pupăză > puppes, roşcov > roschkof, jigodie > žigoti, Prund > Prunt* etc. ap. Brenndörfer, o. c. p. 43, 44, 71 şi 87; apoi *voarte* = „foarte“, Stinghe, 23, *răspunzu, respunz, răspunzuri*, id. 21—22 alături de *respunsuri*, id. 38 etc.

[4] Exemple v. Candrea, *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XLVIII—XLIX.

[5] Candrea, ibid., p. CXLI.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

bil şi rostirea *ua: credinčuasa, nuaptě, rruada, scuaterě*[1]; reducerea diftongului *au* în *a*: *ară, adzi, adu, adză, ladele, gară*[2]; dispariţia lui *ĭ* din *menciur*[3] ş. a.

Deocamdată nu putem, nici nu vrem să spunem ultimul cuvânt în această privinţă.

*

Dar să ne întoarcem acum la diftongările vii.

Cum atestă St. Stinghe, *Die Schkejer oder Trokaren in Kronstadt* în *Jahresbericht*, VIII, p. 38, Trocarii din Braşov rostesc *oĭchĭ, părĕĭchĭ, urĕĭchĭ, veĭchĭ, roĭk'e* şi chiar *beĭk'er* (< săs. *Bäcker*). Dl Puşcariu îmi comunică verbal că tot aşa se rostesc în Bran, respectiv în Braşov cuvintele: *parseĭchĭu* (în loc de *parsec* s. *parsechĭu* < *pohárszék*), *streĭche* şi *zeĭche*.

In lucrarea D-lui Puşcariu, *Der Dialekt des oberen Olttales*, *Jahresbericht*, V, 185 întâlnim de două ori forma *oi* = *oĭchĭ* culeasă din Comăna de jos.

Aceeaşi rostire o găsim, cum îmi comunică dl G. Giuglea, şi în graiul „mocanilor" din Săcele.

Picioici în loc de *picioci*, plur. lui *piciocă*, *picioacă* (< ung. *pityóka*), citim în un Triod de la 1774 păstrat în biserica din *Calbor* (< săs. *Kaltbrunnen*), ap. N. Iorga, *St. Doc.* XIII, 75. *Picĭoĭcĭ* se rosteşte în Bran, (Turcu, *Esc.* 35), în *Drăguş*, un sat din Ţara Oltului *(Grai şi Suflet*, I, No. 1, p. 138), pe Mureş, în *(Săcărâmb*, *Huiedin*, *Veştem* (jud. Sibiiu), *Şinca-veche* etc. (Viciu, *Gl.*).

Din regiunea Sibiiului mai cunosc numele propriu *Isaĭcu* < *Isacu* şi *cĭoĭcă* (Barcianu) = „ciocă, cioacă, cioucă, ciaucă, ceucă".

Particularitatea aceasta o relevă Weigand, *Jahresbericht*, VIII, 273 „ici şi colo" şi în judeţul Muscel pentru cuvintele *oĭchĭ(u)*, *păduĭk'e* şi adaugă că în anul următor al cercetărilor sale a găsit-o foarte extinsă în jurul Brăilei. Aici însă a auzit-o probabil de la „mocanii" duşi de la Braşov în aceste părţi. I.-A. Candrea, Ov. Densusianu şi Th. D. Sperantia, în textele culese în judeţul Brăila, cât se vede de la indivizi de baştină din această regiune, şi publicate în *Graiul nostru*, vol. I [II], pp. 243—262, dau formele *mâinile* (248 de 3 ori), *mâine* (250, 257), dar *ochii* (249, 250 de 3 ori, 251 de 3 ori, 256), *ochi* (251), *pereche* (251), *ureche* (253), *Petrachĭ* (258).

[1] Candrea, ibid., p. XLIX.

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

Formele acestea sânt însă foarte obicinuite în judeţul Gorj, cum se vede din povestea populară *„Nărojii"*, publicată de Şt. Sterescu în *Conv. Lit.* XLVI—1912, p. 1044 şi 1164 ş. u.: *oichii* (1046, 1047, 1049, 1051), *pereiche* (1051), *Costaiche* (1055), *Mataiche* (1055), *Petraiche* (1046), nota 2, *ureiche* (ibid.), *veiche* (ibid); tot aşa şi din *Graiul nostru*, I[1]: *oichii* (Radoşi, 22), *deoichetori*, *deoichiat* (Săcel, 26).

Despre extensiunea acestui fenomen în jud. Gorj putem să ne facem o idee din E. Gamillscheg, *Oltenische Mundarten*, Wien, 1919, p. 55, care găseşte forma *óĭchĭu* în comunele Frăncești, Runcu, Dobriţa, Leleşti, Rasoviţa, Stroieşti, Corneşti, Horezu-mare, Săcel şi Pociovalişte; *óĕchĭu* în Bâlta; *ŭóichĭu* în Curpen, Scoarţa, Muşeteşti şi Poenari; *óchĭu* în Topeşti, Peştişani, Brădiceni, Godineşti, Racoţi, Ciuperceni şi Stăneşti şi *ŭóchĭu* în Pocruia şi Peştişani. Alături de *oĭchĭu* se mai rosteşte şi *véĭchĭu, straìchĭină* etc. Din punct de vedere geografic, cum arată harta de pe p. 56, comunele care au diftongarea sânt aşezate spre nord-est, lucru care nu trebue să ne scape din vedere.

Cunoscute sânt şi în Vâlcea, cum se vede tot din *Graiul nostru*, I[1]: *oichii* (Câineni, 36), *oichişorii* (Popeşti, 41). Din răspunsurile venite la chestionarul despre „cal" al Muzeului limbei române se vede că le cunosc şi o seamă de sate din judeţul Dolj (Gângiova, Sadova, Mârşani, Comoşteni, Ginculeni).

Izolată şi poate adusă din judeţele oltene amintite mai nainte pare a fi *oichi* pe care îl întâlnim de trei ori în Giuglea-Vâlsan, *De la Românii din Serbia*, Bucureşti, 1913, p. 66 şi 21, cf. şi p. 395. Ele sânt culese de la o singură persoană, Stancu Grecu din Geanova.

Forma *Beici* (= „Beciu" s. „Viena"), izolată şi ea, pe care o întâlnim la I.-A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, Bucureşti, 1907, şi a fost relevată de d-l V. Bogrea în *Revista istorică*, V — 1919, p. 132, probabil nu e decât o redare greşită a rostirii ungureşti a lui *Bécs*, cu *é* (*e* lung), care pentru străini face impresia unui *e* desfăcut în două. Acest *é* se diftongează în deosebite chipuri chiar şi în dialectele ungureşti[1].

Stinghe, *Jahresbericht*, VIII, p. 38 crede că aceste forme s'ar fi născut prin atracţiunea lui *ĭ* din palatala *ki*. Tot aşa şi Weigand, ibid., p. 273. Sterescu, *Conv. lit.*, 1912, p. 1046, nota 2 crede

1 Cf. S. Simonyi, *Die ungarische Sprache*, p. 134 şi 138.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

că e vorba de epenteza unui *i* după o vocală şi înaintea grupului consonantic *ch* urmat de vocală", „în realitate metateza lui *j* (iot)".

Eu cred că această diftongare este o metafonie supt influenţa săsească, pentru următoarele motive:

1º. Această diftongare se găseşte numai în regiunile locuite de Saşi (Braşov şi Sibiiu) sau din imediata apropiere a acestora (Gorj, Dolj, Vâlcea, Muscel).

2º. Şi ţinuturile în care nu locuesc Saşii, dar în care se găseşte acest fenomen, au fost stăpânite odinioară de ei, sau şi de ei. Astfel stăpânirea, ce e drept de scurtă durată a Cavalerilor Teutoni (1211—1225), împreună cu care au trebuit să fie şi Saşi, nu s'a mărginit numai la Ţara Bârsei, ci s'a întins şi pe o parte a teritoriului din Cumania românească, întemeind chiar o cetate, pe aceea a Câmpulungului (Langen-Aue)[1]. Lângă apa Loviştei, mărginită cu apa Lotrului s'a aşezat la 1233 un conte săsesc Colard, fiul lui Cristian[2]. De la 1718—1739 Oltenia a stat supt stăpânirea Austriacilor, cu care iarăşi vor fi mers mulţi Saşi.

In acest timp influenţa germano-săsească în aceste regiuni trebue să fi fost foarte puternică pe toate terenele şi a putut să se manifesteze şi în limbă.

3º. Cum se vede chiar şi numai din *Socotelile* oraşelor Braşov şi Sibiiu, legăturile comerciale şi culturale dintre ţinuturile româneşti învecinate şi aceste oraşe erau foarte puternice, mult mai puternice decât astăzi când avem şi noi oraşe româneşti şi, mai ales, avem numeroşi industriaşi şi negustori români, iar influenţa limbii orăşanilor asupra desvoltării limbii satelor din jur nu se poate tăgădui.

4º. Exemplele înşirate în alt loc ne arată că cea mai obicinuită diftongare în săseşte este aceea când după silaba diftongată urmează un *ch* sau o silabă care se începe cu acesta. *Chi* săsesc se rosteşte şi *ki (KNWW.*, 28), deci a putut fi înţeles şi redat de Români *k'*. In schimb *k'* românesc a fost înţeles de Saşi *ch* (cf. *fâ'chel*, *fâ'chel*, *fächel* < rom. *fachiol*).

[1] N. Iorga, *Ist. Românilor din Ardeal şi Ungaria*, Bucureşti 1915, p. 33 şi 42—44.

[2] Idem, ibid., 43—44.

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

5⁰. Diftongarea aceasta în românește nu e veche. D-l Bogrea, *Revista istorică*, V-1919, p. 131 a relevat câteva din exemplele cele mai vechi: mai întâiu o foaie de zestre olteană din a. 1760 publicată în *Revista istorică*, II-1916, p. 30, în care găsim pe *roichie* şi *veiche*, apoi un act câmpulungean din 1785 (ibid. I-1915, 22), în sfârşit la 1824 numele satului *Oicheşti* (ibid., I-1915, 24). Mai adaug şi eu câteva exemple culese din *Istoria Târgu-Jiului* de A. Ştefulescu, Târgu-Jiului 1906: *hrisov veichi* a. 1778 (414), *Costaiche* a. 1788 (433), *Dumitraiche* a. 1788 (434), a. 1799 (448), *Popa Dumitraiche* a. 1846 (471), *Dumitraiche Lupulescu* a. 1846 (471), *Popa Enaichie* a. 1796 (443), *Popa Enaiche* a. 1797 (445), a. 1819 (461), *Enaiche Sănătescu* a. 1838 (467), *Enaiche Cucu* a. 1846 (471), *păreiche* a. 1846 (470). De bună seamă nu poate fi o curată întâmplare că aceste exemple se găsesc curând şi numai după ocupaţia austriacă din Oltenia.

6⁰. Cercetându-le, vedem că unele sânt nume de botez, altele termeni comerciali. Cele dintâiu, ca şi al „Stadt-reiter"-ului *Vasilaiche*, atestat în socotelile Braşovului la 1672, 1674, 1683, şi 1684, s'au introdus probabil prin servitorime. Cele din urmă *(roiche, păreiche, veichi veiche)*, prin comerţ. Generalizându-se apoi în clasele de jos, li s'a asociat cu timpul şi *oichi, ureiche, păduiche* etc.

Tot aşa trebue explicată şi forma *ainine* (= *anin, arin* cu metaplasmă, cf. *carpin — carpine*) auzită de Weigand în comunele Albeşti (lângă Câmpulung), Glodeni şi Slănic din jud. Muscel, Gura-Vadului din jud. Buzău; apoi în Ţela (pe Mureş între Lipova şi Deva), Lighet (aproape de Timişoara, jud. Timiş); în Fizeş, Dobra, Lăpugiu, Surduc, Boiu, Peştişiu din jud. Hunedoara şi în Temereşti, Făget, Coşoviţa, Bruznic din jud, Caraş-Severin[1]. Judeţul Muscel şi Buzău sânt în nemijlocită apropiere de Saşii din ţinutul Braşovului, iar despre stăpânirea acestora în Câmpulung a fost vorba mai sus. Satele de pe Mureş gravitează spre Deva-Orăştie, cele din Hunedoara spre Haţeg-Orăştie, iar Orăştia a fost şi este încă un important centru săsesc. Numai Lighet gravitează spre Timişoara.

Apoi dl Weigand ne spune că între Germanii care ocupă partea nord-vestică a Banatului sânt „vorwiegend Schwaben, doch auch in einigen Dörfern aus Siebenbürgen eingewanderte

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

Sachsen“[1]. Imigrarea a trebuit să vie dinspre Orăştie şi Sibiiu şi forma *ainine* indică pe unde s'au aşezat aceşti Saşi, din care unii vor fi dispărut cu timpul.

S'ar puteà însă şi ca în unele sate să se fi adus această diftongare de colonişti munteni de prin Muscel, şi Buzău, ştiut fiind că numeroşi Olteni şi Munteni s'au aşezat în Banat în mai multe rânduri, dar mai ales pe timpul Mariei Terezia[2]

Pentru diftongarea lui *a* iniţial cf. *Aylda* = „Aldea“, *Oylye* = „Ollya“, *Ayngelossy* şi *Ayngalaschy* Mihaly (N. Iorga, *Socot. Braş.*, 134) = „Angyalosi Mihály“ (id., ibid. 144 şi 151) etc.

Dl Puşcariu, *Dacoromania*, I, 381, bănueşte o oarecare legătură între formele *maire*, *taire* şi *mi̯re*, *ti̯re* şi *tă'u̯re* auzite de Weigand în două sate din Valea Bereteului[3], precum şi între *tiu̯ę*, *miu̯ę* auzite de acelaşi în Beiuş (Valea Crişului-repede) şi Ciucea[4] alături de normalele *mare* şi *tare*. Ele s'ar fi născut din cele dintâiu „în poziţie atonă în frază“.

La datele culese de Weigand însă trebue să mai adaugem după Viciu, *Gl.*: *mire* = „mare“ s. „înalt“ (Vişag, l. Huedin); *miri* = „mare“ (Vălcău-rom., Sălagiu); *piri* = „mai mic“: *vrajniţă noastă-i miri şi a voastă-i piri!* (Vălcău-rom.; poate cont. din *miri*+*pitic* s. *pic*); *tiri* = „tare“ (Vălcău-rom., Sălagiu); *tirigan* = „vânjos, tare“ (despre boi) (Blaj), probabil < *tiri*+*vigan* < ung. *vigan*; cf. şi *ţirigan*, *virigan*, idem, auzit de mine prin părţile Năsăudului şi *tirian* = „inimos, îndrăzneţ“ (*Şez.* V, 162). In o poveste populară din Gorj găsim locuţiunea *tiri-mi — tiri-mi* = „tare-mi-i — tare-mi-i“; „ori — ori“; „ce mi-e — ce mi-e“: *Tiri-mi mintea boilor mei, tiri-mi mintea voastră*[5]. Ea nu se poate despărţi de *ti̯re* pe care l-a cules Weigand. Aceeaşi locuţiune se găseşte şi la Saşi în nişte versuri pentru jocurile de copii:

Tiremi-hier, tiremi-duĕr
Meruch an der gresster muər;
Zelētst wər nast mi am bedjel[6]

Faptul că se găseşte în Gorj şi la Saşi iarăşi nu poate fi o simplă întâmplare. Trebue cercetat substratul etnic al satelor în care a găsit Weigand formele citate mai sus, căci cu sigu-

[1] *Jahresbericht*, III, 198.
[2] Dr. G. Popovici, *Istoria Românilor Bănăţeni*, Lugoj, 1904, p. 337 şi Weigand, ibid., p 202.
[3] *Jahresbericht*, VI, p. 41.
[4] *Jahresbericht*, IV, p. 301.
[5] *Conv. lit.*, 1912, p. 1050.
[6] Ap. Brenndörfer, *o. c.*, p. 65 şi 84 după F. W. Schuster, *S. s.*

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

ranţă ele vin de la acesta. În el trebue să fie mestecaţi şi Saşi. Şi apoi, afară de faptul că Saşii au particularitatea de a reduce diftongii, ei mai au şi o metafonie cu *i* alături de aceea cu diftongul compus cu *i*. Iată câteva exemple caracteristice: *flirchen*, dim. lui *flōr*, *flūr* < rom. *fluier* (Br. 85); *kischchen* şi *kêschchen* < rom. *coş* (Br. 27); *tupərt*, pl. *tipərt* 1°. „podex", 2°. „hölzerner Wetzsteinköcher, = 3°. „Düte" < rom. *după* (*KNWW.*, 166); *stirpə*, *stirpich* (Br. 47), alături de *stārpə* *stārpich* (*KNWW.*, 133), < rom. *stearpă* *starpă*, unde însă ar puteà fi vorba şi de influenţa lui *stârpi*, care ar trebui să dea în săseşte **stirpin*; *tšinkąisn* < ung. *szánkázni* (*KNWW.*, 165), care în alte regiuni se rosteşte *tsonkasn* (Haltrich, *Plan* etc., p. 147); *tschináken* < ung. *csónak* (Haltrich, ibid.); etc.

Tot elementului străin contopit în cel românesc trebue să-i atribuim şi pe *deic* = „duc" [1] şi pe *braică* (< *brahă*, *bragă*) de la Moţi [2]. Insuşi Weigand, care a cules această formă, ne spune că între Moţi s'au contopit, afară de Secui şi Unguri, şi mulţi Nemţi (acest nume colectiv poate să cuprindă şi pe Saşi), mai ales băieşi. Intre cele două feluri de băieşi sânt: „Die Minenarbeiter, Bergleute in der Gegend von Abrud und Ofenbaia, die sich aus Rumänen verschiedener Herkunft und aus Fremden, vorwiegend Deutschen rekrutieren. Auch mein Gewährsmann (für Nr. 126 Abrud) trägt den Namen „Jegher" (Jäger), versteht aber kein Wort Deutsch. Ebenso finden sich die Namen: Rot, Gruber Meier, Lessing, Zipser, Hocman, Feier, Winzeler (was übrigens auch ungarisch vinczellér = Weinzedler sein kann). Noch auffallender ist, dass sie auch in einigen Orten die Kirchweich = chirvai la berbece (cf. Frâncu-Candrea S. 39) eingeführt haben durch das Beispiel der Deutschen verführt. Die Sprache der Băieşi ist ebensowenig einheitlich wie die der andern Bergbewohner; gemeinschaftlich sind die technischen Ausdrücke beim Bergbau, von denen natürlich viele deutschen Ursprungs sind, aber doch nicht so viele wie bei den Bufanen in Reschitza oder Oravitza in Banat" (*Jahresbericht*, IV, p. 288). In astfel de împrejurări nu trebue să ne mire rostirea streină şi izolată a unui cuvânt vechiu românesc [3].

[1] *Jahresbericht*, IV, p. 301.

[2] Frâncu-Candrea, *Moţii*, 98: „rămăşiţele care rămân în căldare după fierberea vinarsului". Cf. însă şi germ.-săs. *Brei*. — Omonimul *braică*, nume de căţea de vânat, pentru care cf. germ. *Bracke*, fr. *braque* (Dicţ. Acad., I, 638) ne-a venit tot prin Saşi, ca şi *fleică* din o formă *Fleiken* a lui *Flecken*

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22

Numai pronunţarea lui *âi* din *câine, mâine, mâini* (plur. lui *mână*), *pâine* şi *păinichiu (Cuv. d. bătr.* I. 296) nu o putem explică din săseşte. In săseşte *câne* dă *kine*[1], *mâne* se rosteşte *mune*[2], *pâne* ar trebui să dea *pune*, cu diftongare *puine* sau chiar *paine*[3], iar *mâni* se poate rosti *muni* ori cel mult **muini*[4]. Această pronunţare, generală acum numai în Muntenia, a fost în vechime mult mai răspândită decât astăzi. Ea se găseşte nu numai în lucrările lui Coresi şi în Evangheliarul lui Radul Gramaticul, ci, fără a fi undeva întrebuinţată exclusiv, şi în Codicele Sturdzan, Codicele Todorescu şi Marţian, Cea mai veche carte Rákóczyană, în scrierile mitropolitului Varlaam etc.

„Pentru vechimea ei ne vorbeşte dialectul meglenit cu *pǫĭni, cǫĭni* (din *pâine, câine*)", adauge cu tot dreptul dl Puşcariu, *Dacoromania*, I, 381[5]. Deoarece se găseşte numai înainte de nazală, nu e exclus să fie o legătură oarecare între ea şi acelaşi fenomen care se întâlneşte pentru *u* s. *o* în v.-franceză (desvoltat astăzi în *oe̯*) şi reto-romană înainte de *ń* şi *n* + cons., cf. fr. *coin*, engad. *kuoin;* fr. *point*, engad. *puęnt*, friul. *puińt* etc.[6]

Diftongarea *âi* din aceste cuvinte a fost explicată de mulţi şi în deosebite chipuri: prin epenteză, „răsunarea lui *i* final în silaba precedentă", atracţia lui *i* din sunetul palatalizat la vocala precedentă, transcrierea arbitrară a pronunţării particulare *cânie, pânie, mânie, mâńi*, prin metafonie etc.[7] **N. Drăganu.**

[1] Cf. *kine - kineşte* ap. Br. 28; *kinilor* Ps. Sch. 202; *chinele cel rău* ap. N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 5; *Kinen, Kynen, Kÿnen* = „Câineni" în *Socotelile Sibiiului dintre 1503—1540, Rechnungen*, p. 163, 164, 166, 216, 278. 283, 287, 290, 294, 299, 300, 306, 309; N. Iorga, *Socot. Sib.* a. 1689, p. 286.

[2] Cf. *septemună albă*, ap. Br. 45; *tergu septemunilor*, Stinghe, 34.

[3] Cf. *pună lume* ap. Br. 42; *puine* ap. N. Iorga, *St. Doc.*, XIII, 8; *paĭne* ap Stinghe, 31.

[4] Cf. *mună* ap. Br. 35; *mune* ap. N. Iorga, *St. Doc.*, XIII, 7.

[5] Megl. *taiti* însă ar puteà fi o contaminare a bulg. *tate* cu srb. *tatko*, din care e *taică* al nostru.

[6] Exemple mai numeroase v. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* I, § 119, 132 şi 137.

[7] Ciparíu, *Gramateca*, I, Bucureşti, 1869, p. 23; Lambrior, *Romania*, IX, 100, 372; Miklosich, *Beiträge, Vocalismus*, I, Wien, 1881, p 7; Hasdeu, *Principie de filologia comparativă ario-europeă*, Bucureşti, 1875, p. 24 şi 28; Al. Philippide, *Istoria limbii române*, I, p. 40 –41; Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, I, § 319; H. Tiktin, *Rumänisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1905, p. 341; T. Raica, *Revista politică şi literară*, IV (1912), No. 4, p. 115—6; Slavici în un foileton din „Lupta" apărută în Budapesta, pe care nu-l mai am; N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, Bucureşti. 1910, p. 21; N. Drăganu, *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu şi Codicele Marţian*, Bucureşti, 1914, p. 109—110; Ov. Densusianu, *Hist. l. roum.*, vol. II, fasc. 1, p. 16. 52—53; I.-A. Candrea. *Psalt. Sch.*, vol. I. p. XXXVII; V.

BDD-A14677 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:22